



Universitetet  
i Stavanger

**DET SAMFUNNSVITENSKAPELIGE FAKULTET,  
HANDELSHØGSKOLEN VED UIS  
MASTEROPPGAVE**

STUDIEPROGRAM:

Økonomi og administrasjon

OPPGAVEN ER SKREVET INNEN FØLGENDE  
SPESIALISERINGSRETNING:

Anvendt finans

ER OPPGAVEN KONFIDENSIELL?

(NB! Bruk rødt skjema ved konfidensiell oppgave)

TITTEL:

Pensjonsparadokset

-Forskjellene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere

ENGELSK TITTEL:

The Pension Paradox

-The differences in the legislation for self-employed workers and for employed workers

FORFATTER(E)

Kandidatnummer:

1042

.....

.....

Navn:

Ingeborg Kathrine Ueland

.....

.....

VEILEDER:

Kristoffer W. Eriksen

## **Forord**

Denne oppgaven er skrevet som et ledd i mastergradutdanningen i Økonomi og administrasjon ved Universitetet i Stavanger med spesialisering i anvendt finans. Jeg vil først og fremst takke min veileder Kristoffer W. Eriksen samt økonomisk rådgiver, foredragsholder og skribent Agnes Berge, som inspirerte meg til å velge dette emnet. Problemstillingen i oppgaven er aktuell, interessant og viktig.

Ingeborg Kathrine Ueland  
Stavanger 25.05.2017

## Sammendrag

I kjølvannet av regjeringsskiftet kom løfter om endringer i pensjonsreformen. Det har den siste tiden vært flere medieoppslag som omhandler pensjon. Samtidig har Norge blitt påvirket av oljekrisen, flere har mistet jobbene sine og arbeidsledigheten har derfor økt. Én følge av myndighetenes forsøk på å få ned arbeidsledigheten har vært å fremme gründerdrift. Dette har blitt praktisert blant annet ved å gi forskjellige tilskudd til gründernæringen. Bedre pensjonsvilkår er ikke et av dem. Herav tittelen på oppgaven: Pensjonsparadokset.

Selvstendig næringsdrivende har et vesentlig dårligere pensjonstilbud enn det arbeidstakere har. De har blant annet ikke mulighet til å spare til AFP og kan kun spare 4% i innskuddspensjonsordningen kontra arbeidstakere som kan spare 7% (og opp mot 18.1% for inntekt over 7,1G).

Pensjon for selvstendig næringsdrivende er et aktuelt og interessant tema. Likevel har det vist seg å være vanskelig å finne tilstrekkelig med informasjon om emnet. Dette gjør tematikken desto mer interessant og viktig.

Problemstillingen: Forskjeller i lovverket for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende, har blitt besvart ved først å gjennomgå lovverket for dagens pensjonssystem. Dette ble brukt for å gjennomføre en komparativ analyse der lovverket ble nærmere analysert og diskutert. I tillegg har forskjellig ekspertuttalelser og artikler om emnet blitt undersøkt. Det ble også presentert noen eksempler som viste forskjellene i pensjonen til en selvstendig næringsdrivende og til en arbeidstaker. I disse eksemplene kom det frem at forskjellen i regelverket utgjør en betydelig forskjell i pensjonsbeholdningen til disse to gruppene.

Vi konkluderer med å stille oss uforstående til enkelte av forskjellene i pensjonsregelverket. Analysen gir ingen gode svar på hvorfor arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende må operere med ulike sparesatser. Samtidig må det også nevnes at denne oppgaven begrenser seg til det offentlige pensjonssystemet og omhandler derfor ikke private eller personlige pensjonsspareordninger. Det hadde helt klart vært både nyttig og interessant og inkludere personlige pensjonsspareordninger i en slik analyse. Da ville vi muligens fått et mer nyansert bilde over forskjellene mellom gruppene.

## Innholdsfortegnelse

Forord .....	1
Sammendrag .....	2
Del 1 Innledning .....	4
Del 2: Pensjonssystemet .....	6
2.1 Kort innføring i dagens pensjonssystem .....	6
2.2 Den nåværende pensjonsordningen .....	8
2.2.1 Folketrygden .....	8
2.2.2 Tjenestepensjon .....	13
2.2.3 AFP -Avtalefestet pensjon .....	20
2.3 Pensjonsreformen fra 2011 .....	24
Del 3 Forskjellene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere .....	28
3.1 AFP og selvstendig næringsdrivende .....	28
3.2 Forskjeller i tjenestepensjonsordningen for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere .....	30
3.3 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende .....	34
3.3.1 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med høy inntekt .....	35
3.3.2 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med lav inntekt .....	39
Del 4 Analyse og diskusjon .....	43
Del 5 Konklusjon .....	47
Referanseliste .....	49
Vedlegg .....	53
Vedlegg 1 .....	53
Vedlegg 2 .....	54
Vedlegg 3 .....	56
Vedlegg 4 .....	58
Vedlegg 5 .....	60
Vedlegg 6 .....	62
Vedlegg 7 .....	63
Vedlegg 8 .....	64

## Del 1 Innledning

Oljekrisen har ført til økt arbeidsledighet i Norge. Landet trenger nye arbeidsplasser og norske myndigheter snakker derfor pent om gründere for tiden. Paradoksalt nok har myndighetene bestemt at selvstendig næringsdrivende får et vesentlig lavere tilbud om sparing til offentlig tjenstepensjon enn det lønsmottakere får samt at gründerne heller ikke får avtalefestet pensjon (AFP). Herav tittelen på oppgaven: «Pensjonsparadokset». Ingen politikere, verken fra høyre- eller venstresiden, går inn for høyere tjenstepensjon til selvstendig næringsdrivende på tross av behovet for nye arbeidsplasser og gründerdrift (Bergo, 2016, s. 137-145, s. 137).

Det er flere begrunnelser for hvorfor myndighetene ønsker å øke gründernæringen – hovedargumentet er flere arbeidsplasser, men det er langt fra det eneste argumentet. Forskning viser blant annet at selvstendig næringsdrivende er mindre syke, mer effektive og trives bedre i jobbene sine (Ramborg, Mósesdóttir & Elisabeth Østreng, 2016, s.19).

Gründernæringen er viktig for Norge, men trenger støtte fra myndighetene for å kunne vokse. I Fafo-rapporten «Tilknytningsformer i norsk arbeidsliv» har forskere sett på utviklingen over tid for antall selvstendig næringsdrivende. Rapporten deres viser at andelen av selvstendig næringsdrivende er nærmest uendret over tid. Samtidig viser den samme rapporten at Norge har en langt lavere andel selvstendig næringsdrivende enn andre land i EU (Ramborg, Mósesdóttir & Elisabeth Østreng, 2016, s. 9-10). Gründernæringen har, på bakgrunn av blant annet denne forskningen, et vekstpotensial men næringen trenger incentiver for å kunne vokse seg større.

Tilskudd til gründernæring - særlig i oppstartsfasen - er myndighetene flinke med å tilby, men hva med pensjon? I en undersøkelse utført av Akademikerne i 2016 svarer 23 prosent at pensjonsrettigheter er blant de største utfordringene for deres drift. Undersøkelsen er rettet mot selvstendig næringsdrivende (Aartun, 2017, 10.03.). Gründeren må ha råd til å bli gammel. Gründernæringen må vite at den har myndighetene bak seg gjennom hele bedriftsutviklingen – og ikke bare i startfasen.

Pensjon for selvstendig næringsdrivende er et område hvor det eksisterer lite forskning og tallfestede data på tross av at temaet er både aktuelt, interessant og viktig. Vi skal i denne oppgaven belyse dette paradokset: Myndigheten vil stimulere til økt gründervirksomhet, men vil ikke bedre pensjonsvilkårene for denne gruppen. Ved hjelp av en komparativ analyse skal

vi se på forskjellene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Arbeidstakere i denne sammenheng er avgrenset til arbeidstakere i privat sektor da det er mest nærliggende å sammenligne denne gruppen med selvstendig næringsdrivende. Begrunnelsen for denne avgrensningen skyldes at begge gruppene jobber i privat sektor. Ansatte i offentlig sektor har lavere lønninger enn ansatte i privat sektor og det begrunnes hovedsakelig med at ansatte i offentlig sektor har en bedre pensjonsordning enn ansatte i privat sektor. Vi skal se på om denne forskjellen i lovverket er av betydning for de selvstendig næringsdrivende. Problemstillingen som vi jobber ut ifra er: Burde selvstendig næringsdrivende ha like pensjonsoppføringsvilkår som arbeidstakere?

Del to av oppgaven starter med å gi en kort innføring i hvordan pensjonssystemet er bygget opp i lovverket. Deretter fortsetter del to med å gi en nærmere innføring i hvordan folketrygden, tjenestepensjon og AFP fungerer. Dette skal brukes i del tre for å gi en oversikt over forskjeller i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. I del fire blir teorien fra del to og tre brukt i tillegg til annen relevant data for å lage en komparativ analyse. I den komparative analysen skal det belyses hva som er optimal pensjonsspareløsning for en selvstendig næringsdrivende gitt dagens regelverk. Optimal pensjonsspareordning vil i denne sammenheng være den ordningen som gir mest nytte for den selvstendig næringsdrivende begrenset til dagens pensjonsregelverk. Videre kommer en analyse og diskusjon av funnene fra de tidligere delene i del fem. Avslutningsvis i del seks skal svaret på problemstillingen og konklusjonen bli presentert.

Det må nevnes at personlige pensjonsspareordninger ikke vil bli inkludert i denne oppgaven. Det vil si muligheten for å opprette ulike pensjonsspareordninger privat, for eksempel gjennom sparing i bank og investering i bolig. Det er kun regelverket i det offentlige pensjonssparetilbudet som skal belyses da det er mest nærliggende i forhold til problemstillingen.

Det presiseres at når det i denne oppgaven skrives om «pensjon» er det alderspensjon som menes, selv om pensjon også omfatter uføre- og etterlattepensjon.

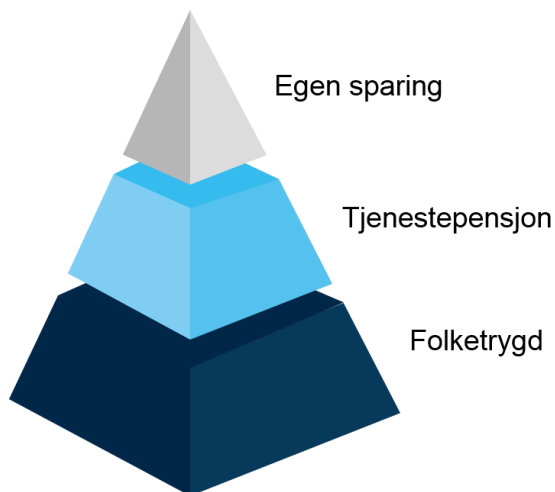
## **Del 2: Pensjonssystemet**

Som nevnt i innledningen skal vi se på forskjellene i pensjonslovverket for arbeidstakere og for selvstendig næringsdrivende. For å kunne besvare denne problemstillingen er det nødvendig å ha god oversikt over regelverket i dagens pensjonsordning. Vi skal derfor bruke denne delen til å gi en generell deskriptiv beskrivelse av pensjonssystemets oppbygning i lovverket.

### **2.1 Kort innføring i dagens pensjonssystem**

Før vi setter i gang med den mer omfattende teorien over dagens pensjonsordning, skal vi gi en kort innføring i oppbygningen av pensjonssystemet. Dette delkapittelet danner grunnlaget for den mer omfattende teoridelen som kommer etterpå og blir dermed som et oversiktsbilde over resten av del to.

Det norske pensjonssystemet er delt inn i tre bolker: Statspensjoner, tjenestepensjoner og individuelle også kalt personlige pensjoner. Statspensjoner eller folketrygden er grunnsteinen i det norske pensjonssystemet. Alle som bor i Norge (i minst tre år) og som har pensjongivende inntekt kvalifiserer for ordningen, inkludert selvstendig næringsdrivende. Reglene for tjenestepensjon er mer omfattende. Som et tillegg til tjenestepensjon og folketrygd kommer den individuelle personlige pensjonssparingen som ikke vil bli videre omtalt i denne oppgaven (Statens pensjonskasse, 2016, 29.04.).



Kilde: Statens pensjonskasse, 2016

Figur 2.1 Pensjonspyramiden - pensjonssystemets oppbygning

La oss gå nærmere i detalj. Privat og offentlig sektor praktiserer ulike pensjonsregler.

Offentlig sektor har gode pensjonsordninger hvor de aller fleste kvalifiserer for ytelsespensjon og AFP i tillegg til folketrygden. Det er imidlertid stor variasjon blant dem som kvalifiserer til de resterende ordningene i privat sektor. Hvilke ordninger man kvalifiserer for avhenger av hvilken ordning arbeidsplassen tilbyr, om man er fagorganisert eller om man er selvstendig næringsdrivende.

<b>Pensjonsordning</b>	<b>Arbeidstakere i offentlig sektor</b>	<b>Arbeidstakere i privat sektor</b>	<b>Selvstendig næringsdrivende</b>
Folketrygd	Ja, alle	Ja, alle	Ja, alle
AFP	Ja, alle	Ja, men ikke alle	Nei
Tjenestepensjon	Ja, alle	Ja, alle	Ja, men ikke alle

Tabell 2.1 Skillet mellom arbeidstakere i offentlig sektor, arbeidstakere i privat sektor og selvstendig næringsdrivende.

I privat sektor skiller vi arbeidstakere fra selvstendig næringsdrivende da regelverket er svært ulikt for disse to gruppene. Dette skillet er viktig for problemstillingen og er grunnlaget for den videre analysen. Det er mest nærliggende å sammenligne arbeidstakere i privat sektor med selvstendig næringsdrivende. Hovedårsaken til at det er akkurat disse to gruppen som hovedsakelig skal sammenlignes er at begge gruppene opererer i privat sektor. Arbeidstakere i offentlig sektor vil også bli inkludert i denne teoridelen da det er relevant for diskusjonsdelen



av oppgaven i del fire. Vi skal nå se nærmere på lovverket rundt den offentlige pensjonsordningen.

## **2.2 Den nåværende pensjonsordningen**

Her kommer en generell deskriptiv beskrivelse av pensjonssystemets oppbygning i lovverket. Beskrivelsen i denne delen skal brukes som grunnlag for den komparative analysen i del tre hvor vi skal se nærmere på forskjeller i lovverket for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende med hovedfokus på selvstendig næringsdrivende. Vi starter med å gjennomgå regelverket i folketrygden, deretter regelverket i tjenstepensjonsordningen og til slutt AFP.

### **2.2.1 Folketrygden**

Folketrygden er en obligatorisk trygdeordning for alle som er bosatt i Norge. Den skal gi økonomisk støtte ved sykdom, svangerskap og fødsel, arbeidsledighet, alder, uførhet, dødsfall, tap av forsørger, utgifter til medisinsk behandling/rehabilitering samt til arbeidsrettede tiltak (J. G. Mæland og A. Hatland, 2017). Denne analysen vil kunne omfatte folketrygden i forbindelse med alderspensjon.

Norge har lenge praktisert ulike ordninger for å ta vare på de i samfunnet som er økonomisk vanskeligstilte. Den første trygdloven kom allerede i 1894. Den var ment som en ulykkesforsikring for fabrikkarbeidere. Industrialiseringen førte med seg nye former for risiko og dette resulterte i et behov for en slik ulykkesforsikring for fabrikkarbeiderne. Parallelt skapte industrien et økonomisk grunnlag som gjorde det mulig å etablere nye sosiale reformer (J. G. Mæland og A. Hatland, 2017). En følge av denne prosessen var opprettelsen av folketrygden i 1967. Den ordningen skal finansiere rettigheter befolkningen har krav på i perioder hvor inntekten av ulike årsaker bortfaller. Folketrygden ble innført med folketrygdloven (lov av 17. juni 1966) som trådte i kraft 1. januar 1967. En ny folketrygdlov kom i 1997 (lov om folketrygd av 28. februar 1997) som trådte i kraft 1. mai 1997. (J. G. Mæland og A. Hatland, 2017).

Ifølge folketrygdloven har alle norske statsborgere rett til offentlig pensjon fra de fyller 67 år. Pensjonen utbetales fullt ut for norske statsborgere som har bodd i Norge i minst 40 år etter fylte 16 år, og med redusert beløp for statsborgere som har bodd deler av livet i utlandet (NAV, 2016, 21.12). For å ha rett til alderspensjon, må man som hovedregel ha minst tre års

trygdetid. Trygdetid er perioder man har bodd og/eller arbeidet i Norge (NAV, 2017, 14.02.). Men her finnes det unntak, blant annet er det mulig å kjøpe medlemskap mens man bor i utlandet. Alderspensjon bygger blant annet på tidligere arbeidsinntekt, men også personer uten inntekt får alderspensjon så lenge de bor i Norge. Merk også at det ikke gis pensjon for inntekt over et visst nivå. Dette resulterer i at pensjonsutbetalingene fra folketrygden er av relativt lik størrelse. De største og de minste utbetalingene fra folketrygden er med andre ord ikke veldig forskjellige i størrelse. Alderspensjonen er fleksibel, det vil si at det er fullt mulig å kombinere arbeid og pensjon uten at pensjonen blir redusert (Busch, 2015, s.120).



Kilde: Bergo, 2016

Figur 2.2. Oppbygningen av Folketrygden

I 2011 ble det innført en omfattende pensjonsreform. Endringene denne reformen medbragte gjør det logisk å dele populasjonen i tre bolker etter fødselsår. Denne inndelingen skyldes at reglene i den nye reformen ikke gjelder – helt eller delvis - for enkelte årskull. Nå skal de tre ulike bolkene utredes nærmere.

### 1. Født før år 1954 – 64 år eller eldre i 2017

Pensjonen fra folketrygden er etter de gamle reglene (før pensjonsreformen i 2011) satt sammen av grunnpensjon og tilleggspensjon. Summen av disse kalles basispensjon (Bush, 2015, s. 121). Denne typen pensjonsopptjening blir praktisert av årskull født før 1954, altså av personer som er 64 år eller eldre i 2017.

Grunnpensjon er uavhengig av tidligere lønnsinntekter og skal sikre minstepensjon. For å få full grunnpensjon kreves 40 års trygdetid. Grunnpensjonen bygger på grunnbeløpet i folketrygden (G), trygdetid og sivilstatus. Grunnbeløpet er per 1.5.2016 kroner 92 576 (NAV, 2016, 21.12.). Pensjonen regnes derimot ut fra gjennomsnittlig eller regulert grunnbeløp. Til grunn for denne reguleringen ligger forventet lønnsvekst i reguleringsåret, justert for eventuelle avvik mellom forventet og faktisk lønnsvekst de siste årene. Med andre ord blir grunnbeløpet og alderspensjonen regulert i samsvar med lønnsveksten (Regjeringen, 2017, 06.03.). Regulert grunnbeløp er per 1.5.2016 kroner 91 740 (NAV, 2016, 21.12.). Dette beløpet brukes også til å beregne tilleggspensjonen (Busch, 2015, s. 121-122).

Tilleggspensjonen er først og fremst tjent opp gjennom den pensjonsgivende inntekten og pensjonspoeng. For de aller fleste dreier det seg om en langt større pensjon enn grunnpensjonen (Busch, 2015, s. 122). Regelverket gir pensjon av inntekt opptil 12 grunnbeløp (G). Samtidig må pensjonsgivende inntekt være større enn gjennomsnittlig grunnbeløp for å gi full tilleggspensjon. Inntekt over 6 G er uavkortet med i beregningen. Inntekt over 6 G (men under 12 G) blir derimot avskåret to tredjedeler, kun en tredjedel blir tatt med i beregningen. Det er verd å merke seg at 1 G av inntekten, grunnpensjonen, alltid blir trukket fra. Selvstendig næringsdrivende kan få avkortet sin pensjonsgivende inntekt og dermed også få redusert folketrygd ved å spare i innskuddsordningen. Det er derfor ikke anbefalt at denne gruppen sparer i innskuddsordningen dersom de har inntekter over 6 G, se mer informasjon rundt dette i del fire.

Ifølge lovverket skal man ha 40 år med pensjonspoeng hvorav pensjonsgrunnlaget blir regnet ut fra de 20 årene med høyest inntekt. Ved beregning av tilleggspensjon utarbeides det et pensjonspoengtall for hvert år som gir et bilde av pensjonsgivende inntekt i antall G. Pensjonspoengtallene gir dermed et sammenlignbart bilde for hvert år av pensjonsgivende inntekt over hele karrieren. Pensjonspoeng beregnes slik:

$(\text{pensjonsgivende inntekt} - \text{gjennomsnittlig G}) / \text{gjennomsnittlig G}$

Etter at pensjonspoengene er regnet ut, plukkes de 20 beste årene ut og det blir av disse beregnet et gjennomsnittlig pensjonspoengtall kalt sluttspoengtall. Sluttspoengtall multiplisert med gjennomsnittlig G på tidspunkt for pensjonering er grunnlaget for beregningen av tilleggspensjon. Tilleggspensjonen blir regnet som en prosent av dette beløpet. Denne

prosenten er 42 prosent i dag, men frem til 1992 var den 45 prosent. Det blir foretatt en gjennomsnittsberegning som tar hensyn til dette forholdet (Busch, 2015, s.122-124).

Dette var den første bolken i folketrygden hvor reglene fra før pensjonsreformen gjelder. Vi skal nå se på bolk nummer to.

## **2. Født mellom 1954 og 1962 – 55-63 år i 2017**

Dette er en overgangsordning som tar for seg litt av den eldre og litt av den nye ordningen. Denne ordningen gjelder for dem født mellom 1954 og 1962, det vil si mellom 55 og 63 år gamle i 2017. Den nye ordningen er på mange måter mer fleksibel enn den eldre ordningen før pensjonsreformen. Kort fortalt er det etter de nye reglene nå mulig å supplere lønnsinntekter med pensjon, det er ingen avkortning av pensjon på grunn av andre inntekter samt at det er mulig å starte uttak av alderspensjon fra folketrygden fra og med fylte 62 år til og med fylte 75 år (NAV, 2017, 14.02.).

Det er en omfattende ordning som noe enkelt kan oppsummeres slik: Dess yngre man er og dess mindre man har jobbet, dess høyere folketrygd får man av å jobbe. Eksempelvis kan årskullet fra 1954 regulere sin alderspensjon slik: 90 % etter gamle regler og 10 % etter de nye reglene. Årskullet 1955 har denne reguleringen: 80 /20, årskullet 1956 er regulert slik: 70/30 og så videre frem til 1963-kullet som får pensjonen sin fullt ut etter de nye reglene (Bergo, 2016, s. 137-145, s.137-145).

Etter den nye pensjonsreformen blir alderspensjonen levealderjustert. Justeringen ble gjort gjeldene fra 1. januar 2011. Levealderjusteringen impliserer at økende levealder fører til at arbeidsstyrken må jobbe lenger før pensjonsalder. Her gjøres det unntak for personer som er født før 1943 som får full alderspensjon. Merk at levealdersjustering for denne gruppen blir gjennomført ved hjelp av forholdstall og delingstall. Den delen av pensjonen som er beregnet etter gammelt regelverk blir levealdersjustert med forholdstall, og den delen som er beregnet etter nytt regelverk blir levealdersjustert med delingstall. Forholdstallet og delingstallet fastsettes ut fra forventet levealder for det enkelte årskullet (Busch, s. 125).

Vi har nå gjennomgått bolk nummer to som er en hybrid av den gamle og den nye ordningen. Nå skal vi se på den siste bolken hvor den nye ordningen gjelder for fullt.

### 3. Født etter 1962 – yngre enn 54 år i 2017

For personer født etter 1962 slår regelverket etter pensjonsreformen i 2011 inn for fullt. Den største forskjellen er at alle årene man har hatt arbeid teller, ikke bare de 20 siste som før reformen i 2011. Det lønner seg med andre ord å ha så mange år som mulig med lønn (NAV, 2017, 14.02.).

Opptjeningen baserer seg i hovedsak på pensjonsgivende inntekt:

Det er maksimalt mulig med en årlig pensjonsopptjening på 18,1 prosent av 7,1 ganger grunnbeløpet (G) (Busch, s. 133). Maksimal opptjening per år blir da 651 354 kroner. Her kommer et enkelt eksempel på pensjonsopptjening etter de nye reglene:

Pensjonsbeholdning:  $400\ 000 * 45 * 18,1\ \% = 3\ 258\ 000$

Utgangspunktet i eksempelet over er en person født etter 1962 med en årslønn på 400 000 kroner hele sin karriere og som jobber i 45 år før vedkommende pensjonerer seg.

Alderspensjonen fra folketrygden består etter de nye reglene av inntektpensjon og garantipensjon. Størrelsen på inntektpensjonen er avhengig av størrelsen på den opptjente pensjonsbeholdningen (Busch, s.131-135).

Lav eller ingen opptjening gir garantipensjon. Dette skal sikre en pensjon som minst tilsvare et garantipensjonsnivå. Full garantipensjon krever 40 års trygdetid, ved kortere trygdetid blir garantipensjonen forholdsmessig redusert (Folketrygdloven, 1997).

Den opptjente pensjonen skal fordeles på den forventede levetiden for det aktuelle årskullet, med andre ord levealderjusteres. Så lenge levealderen øker, må hvert årskull jobbe lenger enn det forrige for å oppnå samme pensjon. Levealderjustering blir gjennomført ved hjelp av delingstall. Delingstallet fastsettes ut fra forventet levealder for det aktuelle årskullet, merk at det etter den eldre ordningen ble brukt forholdstall. La oss nå fortsette på eksempelet over.

Personen i dette tilfellet er født i 1963 og har jobbet i 45 år, altså fra 1985 til 2030. Når personen pensjonerer seg i 2030 er vedkommende 67 år. Delingstallet for 1963-kullet er 16,03 (NAV, 2016, 21.12.). Den årlige pensjonen blir da:

$3\ 258\ 000 / 16,03 = 199\ 877$  kroner i årlig opptjening til alderspensjon i folketrygden.

De viktigste endringen etter pensjonsreformen kan kort oppsummeres slik (Busch, s.132):

- Begrepene grunnpensjon og tilleggspensjon forsvinner. Disse begrepene blir erstattet med en rett til å opparbeid en samlet alderspensjon.
- Etter de nye reglene vil alle årene med inntekt telle, også de som overstiger 40-årsgrensen etter de eldre reglene.
- Alle årene vil telle likt etter de nye reglene, i motsetning til 20-årsreglene fra før pensjonsreformen hvor kun de 20 beste årene teller.
- Det vil etter de nye reglene bli opparbeidet en pensjonsbeholdning på bakgrunn av pensjongivende inntekt som til enhver tid viser hvilke rettigheter som er opparbeidet.
- Til slutt: pensjongivende inntekt gjelder opptil 7,1 G etter de nye reglene. Etter de eldre reglene fikk man pensjongivende inntekt for inntekt på opptil 12 G, men med en reduksjon på to tredjedeler for inntekt mellom 6 G og 12 G.
- Se mer om pensjonsreformen i del 2.2.4

Vi har nå gjennomgått folketrygden og sett at den avhenger blant annet av hvilket årskull du er født i. Reglene er like for ansatte i privat sektor, i offentlig sektor og for selvstendig næringsdrivende. Et viktig unntak er at selvstendig næringsdrivende kan få avkortet sin pensjongivende inntekt og dermed også få redusert folketrygd ved å spare i den offentlige innskuddsordningen. Vi skal nå se nærmere på tjenstepensjon som også omfatter denne innskuddsordningen.

### **2.2.2 Tjenstepensjon**

Tjenstepensjon i privat sektor er en ordning som er finansiert av arbeidsgiver, i motsetning til Folketrygden og dels AFP som finansieres av statlige midler. Alle norske arbeidsgivere er pålagt å ha en tjenstepensjonsordning for sine arbeidstakere som ikke er omfattet av andre ordninger. Tjenstepensjonen ble pålagt arbeidsgiveren etter innføringen av OTP-loven (Lov om Obligatorisk Tjenstepensjon) den 1. januar i 2006. Dette for å bøte på at mange norske arbeidstakere ikke har annen pensjon i vente enn alderspensjonen fra folketrygden. Alle foretak som tilfredsstillt minst ett av kravene i punktene som bli listet opp under, er pålagt å ha en tjenstepensjonsordning for sine ansatte (Altinn, 2015, 18.12):

- minst to ansatte som jobber i 75% stilling eller mer

- minst en ansatt uten eierinteresse som jobber 75% eller mer av full stilling
- ansatte i minimum 20% stilling som til sammen utgjør minst to årsverk

Dette impliserer at selvstendig næringsdrivende ikke er pålagt å ha en tjenstepensjonsordning. Selvstendig næringsdrivende har mulighet til å opprette en slik ordning frivillig, men regelverket rundt ordningen er ikke likt som for arbeidstakere. Nærmere detaljer rundt innskuddsordningen både for arbeidstaker og for selvstendig næringsdrivende er å finne på side 15 og utover.

Fra januar 2014 var det tre tjenstepensjonsordninger i privat sektor: ytelsespensjon, innskuddspensjon og en hybridordning (Altinn, 2015, 18.12). I offentlig sektor er det derimot ytelsespensjonsordningen som gjelder. Ytelsespensjon kan ses på som en ren forsikringsordning og innskuddspensjon som en spareordning. En vesentlig forskjell er at det bare er ytelsespensjonen som garanterer pensjonsutbetaling etter fastsatt nivå.

Ytelsespensjonen i privat sektor er stoppet, ingen forsikringsselskaper tegner nye avtaler.

Dette skyldes krav fra EØS, høyere levealder og livsvarige garantier som skal egenkapitalfunderes (Bergo, 2016, s. 137-145). Det er derfor ikke nødvendig å gå i nærmere detalj rundt denne ordningen for arbeidstakere i privat sektor.

For arbeidstakere i offentlig sektor er ytelsespensjonsordningen derimot fremdeles gyldig. Det kan kort nevnes at for å få tjenstepensjon i offentlig sektor, kreves det medlemskap i Statens Pensjonskasse (SPK) eller i Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Medlemskap her krever stillingsprosent på 37,3 for statlig ansatte mens alle uansett stillingsprosent kvalifiserer til KLP så lenge de er ansatt i kommunal sektor. Pensjonsalderen er i utgangspunktet 70 år med mulighet for å gå av med pensjon 3 år før (67 år). Det er unntak fra pensjonsalderen for særlig belastende profesjoner. Ansatte får, som hovedregel, 66 % (noen får 70 %) av sluttlønnen i tjenstepensjon. Kravet til full opptjening er 30 år i 100 % stilling, det foretas avkortning dersom det ikke er oppnådd full opptjening. Offentlig tjenstepensjon blir samordnet med alderspensjonen fra folketrygden (Busch, s. 154-155). Det ansees ikke som nødvendig for oppgavens problemstilling å gå i nærmere detalj rundt regelverket for ytelsespensjon i offentlig sektor, da fokuset som nevnt tidligere er på arbeidstakere i privat sektor og selvstendig næringsdrivende.

Nå har vi kort gjennomgått lovverket rundt ytelsespensjonsordningen hvor vi så at den ikke lenger er aktuell (bortsett fra for dem som allerede er omfattet av ordningen) i privat sektor og

at den samtidig blir praktisert som den eneste tjenestepensjonsordningen for ansatte i offentlig sektor. Tjenestepensjonsordningen i privat sektor inneholder derimot også innskuddsordningen samt en hybrid ordning. Vi skal starte med å se nærmere på innskuddspensjonsordningen. Først ser vi på innskuddspensjonsordningen for arbeidstakere i privat sektor, deretter ser vi på lovverket rundt den samme ordningen for selvstendig næringsdrivende.

### **Innskuddspensjon for arbeidstakere i privat sektor**

Innskuddspensjon er en tjenestepensjonsordning som innebærer at arbeidsgiver for hvert år setter av en prosentandel av den ansattes lønn inn på en pensjonskonto.

Innskuddspensjonsordningen praktiseres utelukkende i privat sektor. Innskuddspensjonsloven trådte i kraft i 2001 og det har siden da vært mulig å spare til pensjon gjennom denne ordningen (Busch, s. 145).

Vi starter med en kort gjennomgang av regelverket rundt innskuddspensjonsordningen for ansatte i privat sektor (Buch, s. 146):

- Maksimal sparing er 7 % av lønn fra 0 til 12 G og 18,1% av årlig lønn fra 7,1-12, det vil si i sum inntil 25,1 % av lønn i dette intervallet
- Minimum sparing er 2 % av lønn fra 1 til 12 G
- Utbetalingsperioden må strekkes over minst 10 år og minst vare til fylte 77 år
- Utbetalingen kan tidligst starte ved fylte 62 år
- Det er bedriften som skal dekke administrasjons- og andre forvaltningskostnader som måtte oppstå
- Denne pensjonskapitalen ansees som den ansattes eiendom og det medfører blant annet at ved død går pengene til etterlattepensjon til barn, ektefelle, samboer eller registrert partner. Det er dermed også mulig å fortsette å jobbe uten at det påvirker innskuddspensjonsbeholdningen

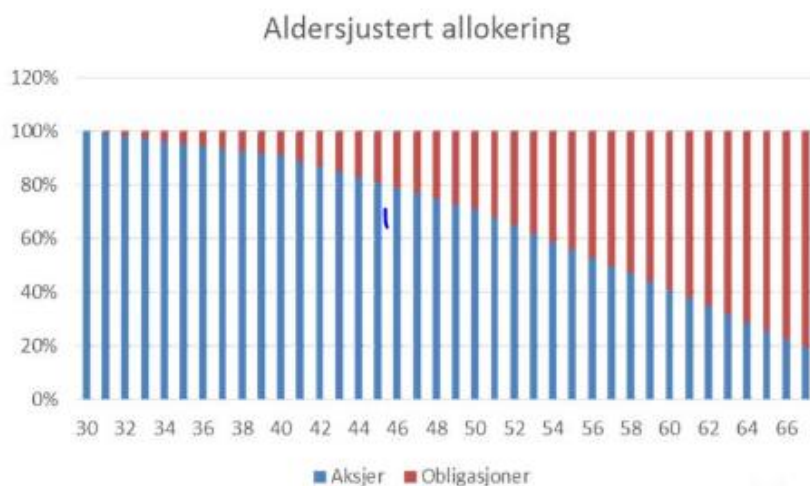
Som nevnt over er det stor forskjell på hvor mye som minimalt kan avsettes kontra hva som maksimalt kan avsettes. Dette innebærer igjen store forskjeller blant bedriftene, etter hvilke satser de velger (Busch, s. 146). Regner man om G til kroner får man at minimal sparing er 91 740 kroner kontra maksimal sparing på 1 100 880 kroner.



Innskuddspensjonen er normalt ikke livsvarig og skal utbetales i løpet av en periode. Etter pensjonsreformen i 2011 er det mulig å ta ut innskuddspensjon gradert. Det vil si at arbeidstakeren kan velge å ta ut en mindre prosent av pensjonen det aktuelle året enn det som opprinnelig var planlagt etter den opprinnelige pensjonsplanen. Visse vilkår må være oppfylt for å kunne ta ut gradert pensjon: beløpet som tas ut det aktuelle året må ikke være mindre enn 20 % av G og gradert uttak kan kun skje en gang etter fylte 67 år og ytterlige endringer etter 67 år avhenger av den enkelte bedriftens pensjonsavtale (Busch, s. 146).

Dersom en ansatt slutter i jobben, får vedkommende utstedt et pensjonskapitalbevis. Det er en variant av en fripolise som gir rett til utbetaling av pensjonen ifølge inngåtte avtaler (Busch, s. 146).

Det er den ansatte selv som forvalter sin pensjonsportefølje og kan selv velge risikoprofil: offensiv, moderat og forsiktig. De fleste leverandørene leverer en ordning som er aldersjustert i forhold til risiko. Et eksempel på dette er vist i figur 2.7 under. Som det fremkommer blir aksjeandelen redusert proporsjonalt med levealderen. Det blir ofte anbefalt å praktisere en slik variant (Busch, s. 146).



Kilde: Bergho, 2016

Figur 2.3 Aldersjustert allokering av pensjonsporteføljens risikoprofil

Verdien av innskuddspensjonsbeholdningen blir skapt av både innskudd og avkastning, noe som gjør at det er vanskelig å estimere pensjonsbeholdningens fremtidige størrelse. Ettersom

arbeidsgiver kun er pliktet til å gjøre innskuddene, er det arbeidstakeren som bærer risikoen for avkastningen (Busch, s. 146).

Som nevnt er innskuddspensjonen i utgangspunktet obligatorisk, ett unntak er ved uførhet. Dersom man blir ufør, betaler forsikringsselskapet innskudd på pensjon for den uføres arbeidsgiver. Det er mulig å tjene ubegrenset i lønn og næringsinntekt uten at innskuddspensjonen blir redusert (Innskuddspensjonsloven, 2000).

Obligatorisk tjenstepensjon (OTP) er en innskuddsordning med den lavest lovlige innskuddssatsen. De fleste foretak har en plikt til å opprette en tjenstepensjonsordning for sine ansatte som følge av lov om obligatorisk tjenstepensjon fra 1. januar 2006 (Regjeringen, 2007, 30.10.). Denne loven ble opprettet i et forsøk på å sikre en trygg pensjonsbeholdning for ansatte i privat sektor i tillegg til alderspensjon fra folketrygden. Merk at det er en innskuddsbasert tjenstepensjon, og dermed kun gjelder i privat sektor. Loven gjelder heller ikke for arbeidsgivere som har pensjonsordning i henhold til lov eller tariffavtale for statlig ansatte (Regjeringen, 2007, 30.10.).

Foretak som omfattes av OTP-loven har en frist på seks måneder til å opprette tjenstepensjonsordning i samsvar med loven. Fristen regnes fra det tidspunkt foretaket kommer inn under lovens virkeområde, for eksempel fordi personer ansettes (Regjeringen, 2007, 30.10.).

Denne pensjonsordningen må dekke innskudd tilsvarende 2 % av den ansattes lønn mellom 1 og 2 G, kostnadene med å administrere denne ordningen og en forsikring som sikrer sparing for den ansatte ved uføre (Regjeringen, 2007, 30.10.). Se del 2.3.3 for en nærmere gjennomgang av regelverket.

Vi har nå gjennomgått regelverket for innskuddspensjonsordningen for ansatte i privat sektor. Ordningen er obligatorisk og minste sparesats er 2% og maksimal sparing er 7 % av lønn fra 0 til 12 G og 18,1% av årlig lønn fra 7,1-12. Vi skal nå se at disse reglene avviker fra innskuddspensjonsordningen for selvstendig næringsdrivende.

## **Innskuddspensjon for selvstendig næringsdrivende**

Selvstendig næringsdrivende ble først inkludert i innskuddspensjonsordningen i forbindelse med at Stortinget 26. mai 2005 vedtok at lovregler om obligatorisk tjenstepensjon (OTP) skulle innføres og tre i kraft fra januar 2006 (Statens pensjonskasse, 2016, 29.04.). Ordningen er frivillig for selvstendig næringsdrivende. Selvstendig næringsdrivende som ønsker å benytte seg av denne ordningen må selv kontakte ønsket leverandør av innskuddsordningen (normalt banker og andre forvaltningsinstitusjoner).

Nå skal retningslinjene for selvstendig næringsdrivende presenteres (Birkeland, 2015, 16.10.):

- Innskudd på inntil 4 prosent av inntekten (beregnet personinntekt) mellom 1 og 12 G. Merk forskjell fra arbeidstakere som har høyere sparesatser og kan spare etter første G
- Premien er fradragsberettiget i brutto næringsinntekt, dette gjelder også administrasjons- og forvaltningskostnader.
- Det er ikke arbeidsgiveravgift på premien.
- Det er ingen formueskatt på pensjonskapitalen, eller skatt på tilført avkastning.
- Summen av alle innskuddene inkludert tilført avkastning, gir pensjonsbeholdningen som fordeles ut over avtalt utbetalingsperiode.
- Skattlegges som pensjonsinntekt ved utbetaling og kan utbetales fra 62 år.
- Utbetalingen må løpe til minimum 77 år og minst i 10 år (f.eks. 67-77).
- Premiefritak ved uførhet.
- Du kan selv velge risikoprofil, mye eller lite i aksjer, rentefond eller bank.
- Ved dødsfall blir pensjonskapitalen benyttet til pensjon for de etterlatte.

Som nevnt over er ordningen frivillig for selvstendig næringsdrivende og de kan selv bestemme hvilken sats de ønsker å benytte så lenge den ikke overstiger 4 % årlig. Regner man om G til kroner får man at maksimal sparing blir 183 480 kroner årlig.

Den selvstendig næringsdrivende forvalter sin egen pensjonsportefølje og kan selv velge risikoprofil: offensiv, moderat og forsiktig. De fleste leverandørene leverer en ordning som er aldersjustert i forhold til risiko og det er denne varianten de fleste blir anbefalt å praktisere (Busch, s. 146).

Verdien av innskuddspensjonsbeholdningen blir skapt av både innskudd og avkastning, noe som gjør at det er vanskelig å estimere pensjonsbeholdningens fremtidige størrelse. Den

selvstendig næringsdrivende er selv ansvarlig både for å gjøre innskuddene og å velge risikoprofil.

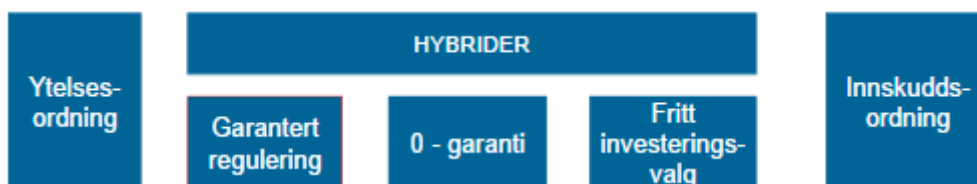
Ved opprettelse av innskuddspensjonsavtale er det samtidig lovpålagt å opprette en forsikringen som dekker innskuddsfritak. Innskuddsfritak innebærer at man får dekket innskuddene til pensjonsordningen dersom man blir ufør. I så fall betaler forsikringsselskapet innskudd på pensjon for den uføres arbeidsgiver. Det er mulig å tjene ubegrenset i lønn og næringsinntekt uten at innskuddspensjonen blir redusert (Innskuddspensjonsloven, 2000).

Det kommer en nærmere utredning av forskjellene i regelverket av innskuddsordningen for arbeidstakere og for selvstendig næringsdrivende i del fire.

Vi har nå gjennomgått ytelsespensjonsordningen og innskuddspensjonsordningen i privat sektor. Dette delkapittelet avsluttes med en kort gjennomgang av hybridpensjonsordningen som er den gjenstående tjenstepensjonsordningen for arbeidstakere i privat sektor.

## Hybridpensjon

I 2014 ble det opprettet en tjenstepensjonsordning som er sammensatt av den ytelsesbaserte og den innskuddsbaserte ordningen. Denne ordningen kalles for hybridpensjonsordningen og er ment som en overgangsordning som følge av endringene i regelverket etter pensjonsreformen i 2011. Hybridpensjon reguleres av tjenstepensjonsloven av 2014. Det er relativt få bedrifter som har valgt å benytte seg av denne ordningen (Busch, s. 145).



Kilde: Bergo, 2016

Figur 2.4. De ulike undergruppene for tjenstepensjon

Av bildet over kommer det frem at den hybride ordningen har tre ulike avkastningsmodeller:

### 1. Garantert regulering

Betyr vanligvis G-regulering. Her er det altså innskuddet og reguleringen som avgjør størrelsen på pensjonen (Regjeringen, 2016, 08.07.).

### 2. 0-garanti

Betyr at investeringene ikke kan gå med underskudd. Her er det innskuddet sammen med avkastningen som avgjør størrelsen på pensjonen. Avkastningen er typisk relativt lav (Regjeringen, 2016, 08.07.).

### 3. Fritt investeringsvalg

Man kan selv velge risikoprofil, dette samsvarer med innskuddspensjon. Her er det innskuddet sammen med avkastningen som avgjør størrelsen på pensjonen (Regjeringen, 2016, 08.07.).

Maksimal sparing er lik som ved innskuddspensjon: 7 % av lønn mellom 0 og 12 G og 18,1% av 7,1 til 12 G (totalt 25,1%) og minimumsparing er 2% av lønn mellom 1 og 12 G.

Utbetalingene levealderjusteres etter mønster fra alderspensjonen fra folketrygden. Det er ulik levealderjustering for menn og kvinner, noe som resulterer i at det i praksis er dyrere å ansette kvinner ettersom de har høyere gjennomsnittlig levealder enn menn. Dette er fordi ordningen er livsvarig eller til 80 år.

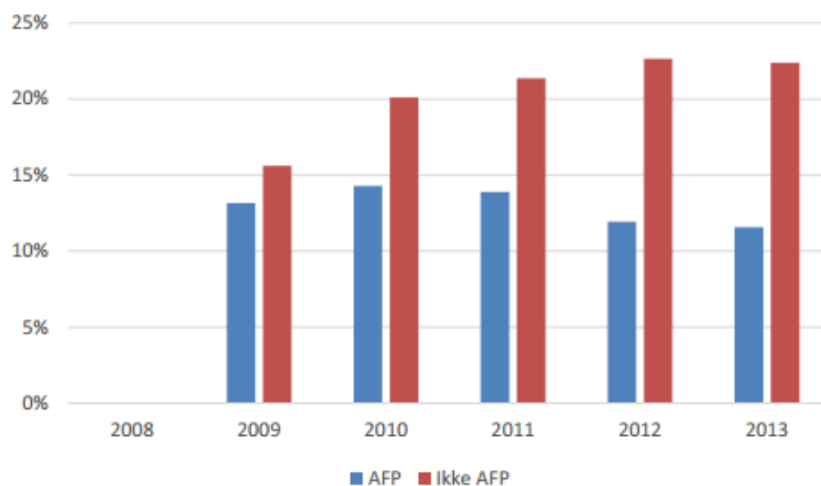
Dette samsvarer med ytelsesordningen, mens innskuddsordningen er noe mer variert på dette området (Akademikerne, 2015, 26.02). Kort fortalt betaler arbeidsgiver en innskuddspremie som andel av lønn (likt innskuddspensjonsordningen). Samtidig ligner utbetalingsprofilen den ytelsesbaserte pensjonsordningen, se figur 2.6. Merk at det også er et forsikringselement knyttet til dødelighet.

### **2.2.3 AFP -Avtalefestet pensjon**

Avtalefestet pensjon (AFP) ble først etablert i 1988 som en følge av forhandlingene mellom partene i arbeidslivet. Hovedformålet var å gi partene mulighet for tidlig pensjonering (Busch,

s. 135). Som vi skal se har AFP-ordningen for ansatte i privat sektor skiftet fokus siden den gangen, mer om dette på side 22-23. AFP er fremdeles en tidligpensjonsordning for ansatte i offentlig sektor.

AFP gjelder offentlig ansatte og ansatte i bedrifter som betaler til AFP-ordningen (NAV, 2016, 21.12.). I følge tall fra Privat AFP jobber ca. 40 prosent av arbeidstakere i privat sektor i en bedrift som er tilknyttet ordningen (Lian, 2016), men som vi ser av figur 2.10 under er det en nedadgående trend blant bedrifter som velger å benytte seg av ordningen. Alle ansatte i offentlig sektor kvalifiserer for AFP. Selvstendig næringsdrivende får ikke delta i AFP-ordningen.



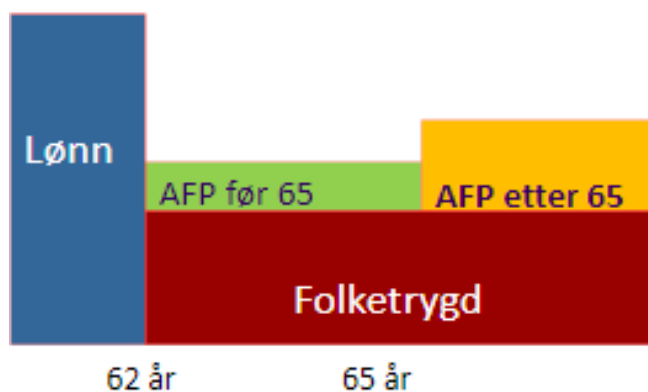
Kilde: Statistisk Sentralbyrå, 2014  
Figur 2.5. Synkende trend for AFP

Regelverket rundt AFP er ulikt for arbeidstakere i privat sektor og arbeidstakere i offentlig sektor. Det er som nevnt mest relevant å se på arbeidstakere i privat sektor. Vi skal derfor se mer detaljert på regelverket for denne gruppen. Vi starter med en rask gjennomgang av regelverket rundt AFP for arbeidstakere i offentlig sektor og deretter ser vi nærmere på regelverket for ordningen i privat sektor.

## AFP i offentlig sektor

For ansatte i offentlig sektor er AFP en ren førtidspensjon og hvor formålet er å sikre en god tidligpensjon. AFP-utbetalingen slutter når man blir 67 år (NAV, 2016, 21.12.). Denne pensjonsordningen er regulert av Lov om avtalefestet pensjon for medlemmer av statens pensjonskasse fra 25. oktober 2010.

Figur 2.11 viser hvordan de ulike reglene for aldersgruppene er i forhold til lønn. AFP etter fylte 65 år gir større utbetaling enn ved uttak før fylte 65 år.



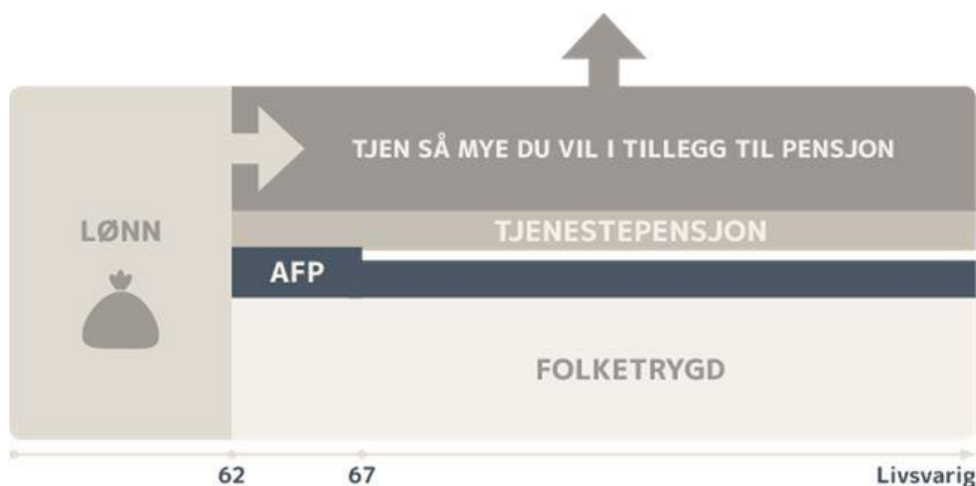
Kilde: Bergo, 2016

Figur 2.11 Pensjonsutbetalingene i offentlig sektor

Det er også forskjell i kravene for å kunne ta ut AFP basert på om man jobber i statlig eller i offentlig sektor. Det er strengere regler for ansatte i kommunal sektor. Disse må følge de samme retningslinjene som statlig ansatte i tillegg til ekstra krav som kun gjelder for kommunalt ansatte.

## AFP i privat sektor

For å få utbetalt AFP som ansatt i privat sektor, er det krav om at bedriften har en tariffavtale som krever AFP. I så tilfelle har alle ansatte i bedriften rett på AFP og ikke kun de ansatte i bedriften som er fagorganiserte.



Kilde: Fellesordningen for AFP, u.å.

Figur 2.12 Pensjonsutbetalingene for arbeidstakere i privat sektor

På begynnelsen av 2000-tallet ble det påbegynt et arbeid for å reformere pensjonssystemet. I 2005 og 2007 ble det i Stortinget vedtatt to pensjonsforlik. Målet var å få arbeidstakere til å stå lenger i arbeid. Det ble derfor nødvendig å tilpasse AFP-ordningen til den nye fleksible alderspensjonen i folketrygden. Denne tilpasningen var den store saken i forbindelse med tariffoppgjøret i 2008, og partene i arbeidslivet har vært sentrale i utformingen av den nye AFP-ordningen. (Fellesordningen for AFP, u.å.). Med oppgjøret i 2008 ble den tidligere tidligpensjonsordningen som ga pensjon fra 62 til 67 år omgjort til en livsvarig pensjonsytelse, som kommer i tillegg til alderspensjon fra folketrygden. Utbetalinger fra den nye AFP-ordningen vil utgjøre 11% av livsinntekten for dagens yrkesaktive hvis de velger å ta ut pensjon fullt fra 67 år. Dette er mer enn det de yrkesaktive vil få fra tjenstepensjonsordninger gitt samme forutsetninger, og det utgjør nesten en fjerdedel av den årlige forventede utbetalingen fra folketrygden (Hippe & Vøien 2014). AFP-ordningen ble med andre ord omgjort til en tilleggspensjon hvor tillegget utgjør en betydelig del av pensjonen for dem som kvalifiserer for ordningen.

AFP-reformen representerer en omfattende omlegging av pensjonssystemet i privat sektor både fordi man gikk fra en tidligpensjonsordning til tilleggspensjonsordning og fordi ytelsesnivået ble lagt relativt høyt. Den nye AFP-ordningen har langt på vei de samme kjennetegnene som inntektpensjonen i den nye folketrygden. AFP-reformen har derfor potensielt en stor betydning for utforming av bedrifters tjenstepensjoner nettopp fordi begge ordningene gir alderspensjon.



AFP-ordningen har ikke bare stor pensjonsbetydning. Den utgjør også en særskilt del av pensjonssystemet, ved at den er basert på tariffavtale. I tillegg er den delvis statlig finansiert, og administrert av NAV.

I motsetning til offentlig sektor er det ingen inntektsbegrensninger når man arbeider samtidig som man tar ut AFP. Det er imidlertid en rekke andre begrensninger å ta hensyn til: Den ansatte må ha jobbet tre år sammenhengende i en bedrift som er medlem i ordningen og bedriften må være medlem i AFP-ordningen i minimum syv av de siste ni årene før den ansatte fyller 62 år. Det er et krav at begge disse forutsetningene er oppfylt. Det er også verdt å merke seg at den ansatte ikke tjener opp AFP etter fylte 62 år. Videre er det krav til minimumsinntekt på 1 G etter fylte 50 år og minste ansettelsesprosent er 20 %. Det er ikke mulig å få uførepensjon og AFP samtidig. Til slutt er det krav om at man må være en reell arbeidstaker, det vil si at man i løpet av de siste tre årene maksimalt kan være sykemeldt i 52 uker og ikke være i frivillig permisjon i mer enn seks måneder samt ikke motta lønn uten arbeidsplikt (NAV, 2016, 21.12.).

Det settes med andre ord en rekke krav til å motta AFP, men er man først kvalifisert, er det en gunstig ordning. En av grunnene er at staten dekker 1/3 av utbetalingene (NAV, 2016, 21.12.).

Vi har nå sett at AFP-ordningen gjelder for alle ansatte i offentlig sektor og for rundt 40 % av de ansatte i privat sektor. Ordningen er gunstig for dem som kvalifiserer, men vi så samtidig at det var en rekke forhold som gjorde det mulig å miste retten til AFP. Nå skal vi se nærmere på pensjonsreformen fra 2011.

### **2.3 Pensjonsreformen fra 2011**

Det har blitt referert til Pensjonsreformen fra 2011 flere ganger underveis i denne oppgaven. Her kommer en nærmere beskrivelse av reformen.

Pensjonsreformen ble innført blant annet som en reaksjon på forventede økte kostnader til folketrygden i forbindelse med den kommende eldrebølgen. Estimer viser at om ikke pensjonsreformen hadde blitt innført, ville hele 18 % av verdiskapningen i fastlandsøkonomien i 2050 gått til alders-, uføre- og etterlattepensjon til folketrygden. Til

sammenligning var denne prosenten 9 etter at pensjonsreformen ble innført i 2011 (Regjeringen, 2017, 20.01.).

For å redusere den fremtidig estimerte proSENTsatsen ble det i pensjonsreformen vedtatt at pensjonsrettigheter skulle bli opptjent som en prosent av lønn. I tillegg er levealderjusteringen et viktig hjelpemiddel (Regjeringen, 2017, 20.01.). Levealdersjustering innebærer at alderspensjonen blir justert etter forventet levealder. Formålet med denne justeringen er å sikre at pensjonssystemet forblir bærekraftig.

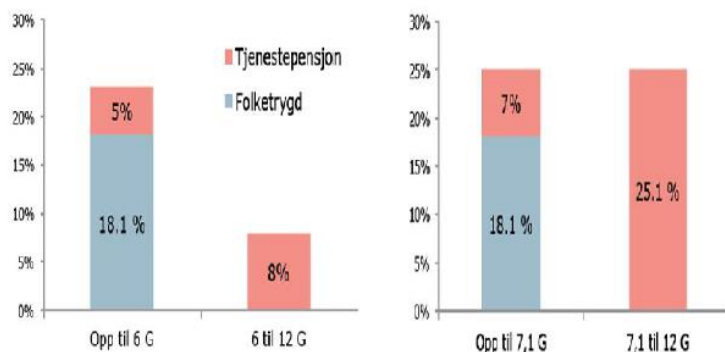
Den økte levealderen i befolkningen er ikke den eneste årsaken til behovet for ny pensjonsreform (Regjeringen, 2017, 20.01.):

- I enkelte tilfeller ville det, før pensjonsreformen, kunne skje at personer med veldig forskjellig inntekt over yrkeskarrieren fikk lik pensjon.
- AFP-ordningen gir også svake insentiver til å stå i arbeid etter 62 år, siden en ender opp med omtrent samme størrelsen på pensjonen uavhengig om en pensjonerer seg ved 62 eller 67 år.
- Lovverket var komplisert og for mange svært vanskelig å tyde. Pensjonsreformen ønsket å bedre dette – gjøre lovverket tydeligere og enklere å sette seg inn i.

Som nevnt tidligere i forbindelse med folketrygden i privat sektor, gjelder kun de nye reglene i sin helhet for personer som er født i 1963 eller senere. Er man født i perioden 1954-1962 vil man få sin pensjon beregnet etter en kombinasjon av gamle og nye regler. Er man født tidligere enn dette, vil man få den beregnet etter gamle regler, men opptjeningsperioden er utvidet til man fyller 75 år (Regjeringen, 2017, 20.01.).

Før pensjonsreformen

Etter pensjonsreformen



Kilde: Agnes Bergo, 2016, s. 137-145

Figur 2.13. Økte sparesatser etter pensjonsreformen

Vi skal nå se på et eksempel som viser effekten av levealdersjusteringen samt effekten den nye opptjeningsmetoden i forbindelse med de årlige pensjonsutbetalingene.

Eksempelet er basert på følgende forutsetninger: Fullt uttak av pensjon ved 67 år, 40 års opptjening og gjennomsnittlige årslønn er 400 000 kroner. Det forutsettes videre at pensjonstall og delingstall er like i alle relevante perioder for at de årlige beløpene vi regner ut skal være sammenlignbare. Se resultatet av utregningen i tabell 2.13.

Utbetaling etter gamle regler	Gamle regler tilpasset ny reform	50/50-kombinasjon, gamle/nye regler	Nye regler
<b>224 075</b>	<b>209 025</b>	<b>194 520</b>	<b>186 839</b>

Tabell 2.2 Pensjonsreformens effekt på pensjonsutbetalingene (Mosvær & Martines, 2013, s. 15).

Gitt disse forutsetningene ser vi av tabell 2.13 under at utbetalingen etter de gamle reglene er høyere enn ved bruk av de nye reglene. Pensjonsbeholdningen til den enkelte blir redusert etter pensjonsreformen.

Vi avsluttet del to med å se på pensjonsreformen fra 2011. Vi så at reformen hadde store konsekvenser samfunnsøkonomisk men også at det var konsekvenser for enkeltindividenes størrelse på sin pensjonsbeholdning.

Etter å ha studerte regelverket i lovverket i del to skal vi nå starte på del tre der vi blant annet skal se nærmere på forskjellene i lovverket for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende. Det er beskrivelsen fra del to som danner grunnlaget for den komparative analysen som kommer i del tre under.

## **Del 3 Forskjellene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere**

I del 3 ble oppbygningen og lovverket rundt den norske pensjonsordningen beskrevet i nærmere detalj. Hovedfokuset var å beskrive det offentlige pensjonstilbudet og private eller personlige pensjonsspareordninger ble derfor ikke beskrevet. Videre slo vi fast at hovedfokuset er på arbeidstakere i privat sektor og ikke arbeidstakere i offentlig sektor. Disse avgrensningene gjelder også for denne delen.

Ved hjelp av teorien presentert i del tre skal vi nå se på forskjellene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. I teoridelen fant vi at det er en skjevhet i pensjonslovverket til arbeidstakers fordel. Vi skal nå se nærmere på disse ulikhetene i lovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Ved hjelp av teorien fra del tre skal vi prøve å finne betydningen av disse forskjellene.

Som nevnt i del 2.2.1 kvalifiserer også næringsdrivende for folketrygden og det er ingen direkte forskjell på hva næringsdrivende og hva lønnsinntakere mottar fra folketrygden. Folketrygden vil derfor bare bli omtalt i sammenheng med tjenstepensjonsordningen. Vi starter denne delen med å se nærmere på AFP-ordningen.

### **3.1 AFP og selvstendig næringsdrivende**

AFP er framforhandlet mellom partene i arbeidslivet. Det er ikke nødvendig å være fagorganisert for å ha rett til AFP, men man må jobbe i en bedrift som er tilsluttet AFP-ordningen. I del 3.4 er det redegjort nærmere for ordningen.

Det er lovforbud mot at næringsdrivende og gründere skal få AFP. De har heller ikke lov å organisere seg i fagforening for å få AFP gjennom tariffavtale slik som arbeidstakerne i privat sektor kan. Det er verdt å merke seg at disse reglene også gjelder for dem som eier eget aksjeselskap med seg selv eller nærstående som eneste ansatt på tross av at det i dette tilfellet blir betalt arbeidsgiveravgift på utbetalt lønn (Bergo, 2016, s. 137-145, s. 140).

De nåværende reglene rundt AFP-ordningen utestenger store deler av den norske befolkningen. Alexandra Plahte, Pensjonsekspert i Steenberg & Plahte as, stiller seg kritisk til

dagens pensjonsordning og setter spørsmålstegn ved AFP-ordningen. Hun stiller seg kritisk til at dagens ordning ivaretar «riktige» grupper. Plathe hevder videre at statsstøtten i AFP-ordningen var enklere å forstå da AFP var en ren førtidspensjon som primært skulle sikre de som ikke orket å stå i sin stilling helt til fylte 67 år (Solberg, 2013, 05.03.). Et legitimt spørsmål er om ikke alle bør få del i statsstøtten nå som AFP minner lite om en ordning primært for sliterne, men mer om en generell tilleggspensjon for de som er så heldige å jobbe i «riktig» bedrift i tillegg til å fylle vilkårene for AFP. Plathe uttaler følgende i en artikkel i Nettavisen:

*«Det er urettferdig at et gode som delvis blir betalt av alle gjennom statsstøtte kun skal komme en gruppe av de yrkesaktive til gode» (Solberg, 2013, 05.03.).*

Alle ansatte i offentlig sektor samt ansatte i privat sektor med tariffavtale som krever AFP har altså rett til avtalefestet pensjon. AFP-utbetalingene er individuelle, men et grovt gjennomsnitt av nåverdien til AFP-ordningen kan noe enkelt sies å være mellom 1-1,1 millioner kroner for en arbeidstaker som tjener rundt 600 000 kroner gitt at arbeidstakeren oppfyller kriteriene for utbetaling (Bjerkan, Braathen & Bjørnstad, 2016). I privat sektor dekker staten én tredel av AFP-utbetalingen og arbeidsgiveren de to siste delene. I offentlig sektor dekker staten hele AFP-påslaget.

Satt på spissen må selvstendig næringsdrivende og andre som ikke kvalifiserer for AFP være med å betale for den avtalefestede pensjonen til dem som kvalifiserer for ordningen. Flere eksperter på området sier seg enig i disse uttalelsene, deriblant Agnes Bergo som videre uttaler følgende:

*«Det er oppsiktsvekkende at myndighetene krever skatt av alle, for at noen få skal få tilgang til en gullkantet pensjon.» (Solberg, 2013, 05.03.).*

Både med bakgrunn i lovverket og disse uttalelsen er det nærliggende å konkludere med at forskjellen i regelverket er vesentlig med hensyn til AFP. Det er vanskelig å forstå hvorfor regelverket ekskludere deler av arbeidsstyrken til denne ordningen og som vi ser stiller flere seg uforstående og kritiske til lovverket rundt AFP-ordningen.

Det må poengteres at vi har sett på forskjeller i lovverket gitt AFP. Poenget har vært at selvstendig næringsdrivende ikke har mulighet til å fagorganisere seg og kan derfor ikke kan få AFP. Arbeidstakere har mulighet til å fagorganisere seg, men ikke alle ønsker å benytte seg

av denne muligheten. I del 2.2.3 listes det opp ulemper med AFP, blant disse er muligheten for å miste AFP. Det er altså flere forhold ved ordningen som kan betraktes som negative og det kan derfor diskuteres om ordningen er ønskelig. Hvorvidt ordningen er lønnsom for dem den omfatter er noe vi i denne omgang velger å se bort fra. Vi tar utgangspunkt i at dette er en delvis statlig finansiert ordning som er svært lukrativ for dem som til slutt kvalifiserer for AFP.

Vi har nå sett nærmere på betydningen av at selvstendig næringsdrivende ikke kvalifiserer for AFP-ordningen. Vi fortsetter denne analysen med å se nærmere på forskjellene i tjenestepensjonsordningen for arbeidstaker og selvstendig næringsdrivende.

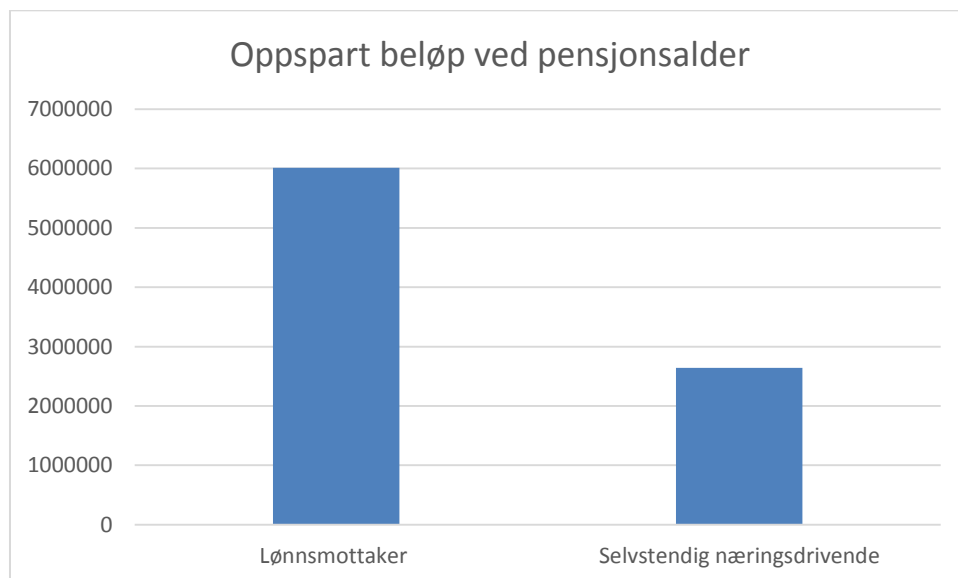
### **3.2 Forskjeller i tjenestepensjonsordningen for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere**

Nå skal forskjellene i tjenestepensjonsordningen for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende beskrives. Det er kun forskjellene som blir belyst, nærmere detaljer rundt ordningen er redegjort for i teoridelen (del 2.2.2).

Tjenestepensjon for selvstendig næringsdrivende er en frivillig ordning. Selvstendig næringsdrivende kan maksimalt spare 4% av lønn mellom 1 og 12 G. Med lønn i dette tilfellet menes personinntekt (Bergo, 2016, s. 137-145, s. 140). For arbeidstakere er maksimal sparing 7 % av lønn fra 0 til 12 G og 18,1% av årlig lønn fra 7,1-12, det vil si i sum inntil 25,1 % av lønn i dette intervallet (Buch, s. 146). Ved hjelp av et enkelt eksempel skal disse forskjellene nå illustreres. Dette eksempelet er konstruert for å vise forskjellene i lovverket, det er ikke tatt hensyn til muligheten for privat eller personlig pensjonssparing. Det er heller ikke tatt hensyn til andre forhold som kan tale imot offentlig pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende (mer om dette i del fire). Eksempelet under baserer seg utelukkende på innskuddsordningen, det vil si at AFP og folketrygden ikke er inkludert i eksempelet.

Vårt utgangspunkt er en selvstendig næringsdrivende og en arbeidstaker. Begge har lik årlig lønn på 400 000 kroner, lik oppsparingstid fra 30 til 67 år og både lønnsinntakeren og den selvstendig næringsdrivende benytter seg av den innskuddsbaserte ordningen. For flere detaljer rundt utregningene se vedlegg tre, fire og fem. Pensjonsutbetalingene til den

selvstendig næringsdrivende og til arbeidstakeren, gitt at begge sparer etter lovens maksimale takster, blir svært ulik. Se illustrasjon av skjevheten i figur 3.1.



Figur 3.1. Pensjonsbeholdning ved pensjonsalder gitt maksimale sparesatser

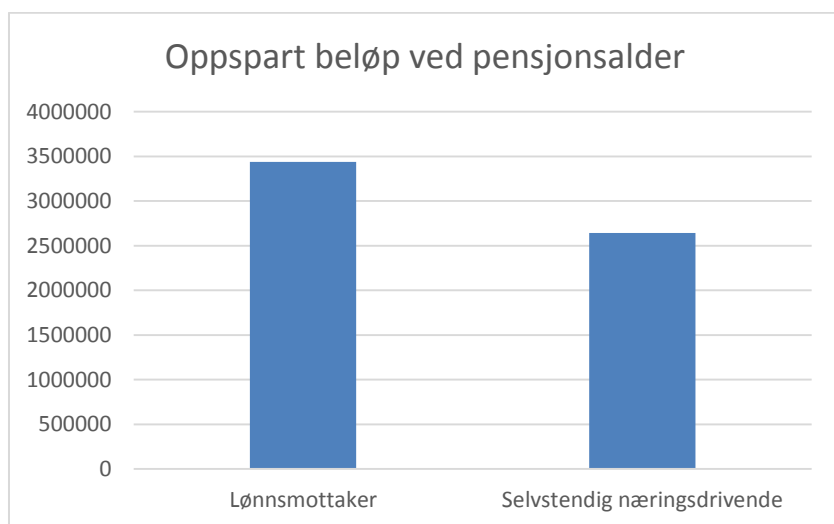
Bildet viser svært ulik størrelse på pensjonsutbetalingene. Forskjellen skyldes at mens den selvstendig næringsdrivende bare kan spare etter første G, kan lønnskuttakeren spare allerede fra første krone. Lønnskuttakeren har også høyere maksimale sparesatser og kan spare 7% mens den selvstendig næringsdrivende kun har mulighet å spare 4%. Dette resulterer i store forskjeller i pensjonsbeholdningen.

Pensjonskontoen til lønnskuttakeren ved 67 år er 6 millioner kroner, men den selvstendig næringsdrivende har 2 640 000 kroner – mindre enn halvparten. Videre svarer dette til at den selvstendig næringsdrivende har en tjenestepensjon på 203 498 kroner etter skatt i ti år og lønnskuttakeren har 463 361 kroner etter skatt i ti år. Forskjellen er med andre ord vesentlig selv om begge gruppene har spart etter statens maksimale satser.

Vi har nå sett at den selvstendig næringsdrivende og lønnskuttakeren har spart etter lovens maksimale satser. Ettersom disse satsene er ulike er det også implisitt at den som sparer mest, får mest utbetalt. La oss nå gjennomføre samme eksempel gitt like sparesatser på 4% for arbeidstakeren og den selvstendig næringsdrivende.



I dette tilfellet har lønsmottakeren 3 436 000 millioner kroner når vedkommende er 67 år. Den selvstendig næringsdrivende har likt resultat som ved forrige utregning 2 640 000 kroner. Forskjellen er mindre gitt disse forutsetningene, men det er fremdeles en vesentlig forskjell. Se figur 3.2 som illustrer denne forskjellen gitt like sparesatser:



Figur 3.2 Pensjonsbeholdning ved pensjonsalder gitt lik sparesats på 4 %.

Forskjellen i pensjonsbeholdningen for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende som benytter lik sats på 4 % skyldes at selvstendig næringsdrivende ikke får starte sparingen fra første G i motsetning til lønsmottakere (Bergo, 2016, s. 137-145, s. 137).

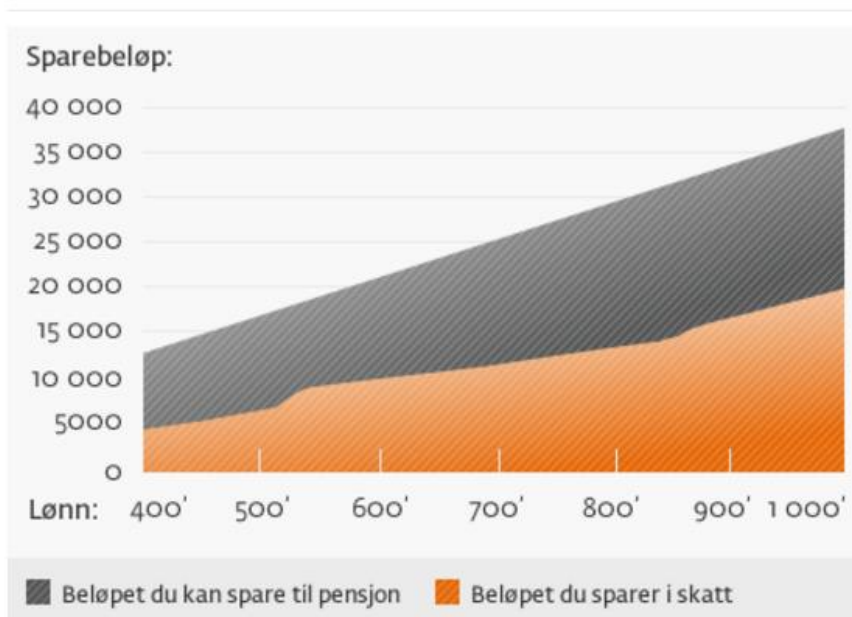
Merk at dette eksempelet er ment å illustrer forskjellene i lovverket. Det bør nevnes at den selvstendig næringsdrivende (og arbeidstakeren) har mulighet til å spare ubegrenset i private eller personlige spareordninger.

Det må poengteres at eksempelet over er basert på en pensjonskalkulator fra Smartepenger.no og inneholder visse begrensninger. Pensjonskalkulatorer har fått en del kritikk for å ikke være nøyaktige nok som igjen kan resultere i feil anslag av de fremtidige pensjonsbeholdningene. En undersøkelse fra Forbrukerombudet bekrefter dette (Sikkeland, 2015, 19.10.). Sett i denne sammenheng er det likevel tilstrekkelig å benytte seg av slik kalkulator da poenget med eksempelet er å vise forskjellene for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende.

Forskjellene som kommer frem av eksemplene over er realistiske, selv om selve anslaget på pensjonsbeholdningene kan tenkes å være noe misvisende. I så fall er estimert pensjonsbeholdning misvisende for begge gruppene, men samtidig vil det fremdeles være en vesentlig forskjell. Det kan også nevnes at forsøk med andre pensjonskalkulatorer har gitt lignende resultater.

Som nevnt innledningsvis skal vi i denne delen av oppgaven belyse skjevhet i pensjonslovverket for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere er berettiget. På grunnlag av konklusjonen fra AFP-delen og eksemplene vist over i denne delen, ser det ikke ut som forskjellene er berettiget. Vi så i denne analysen at arbeidstakeren kan spare mer, kan spare allerede fra første G og får utgifter som administrasjonsgebyr og premie for innskuddsfritaket dekket av arbeidsgiver.

Det må poengteres at selvstendig næringsdrivende får fradrag for hele det oppsparte pensjonsbeløpet, mens det er arbeidsgiveren og ikke arbeidstakeren som får skattefradraget. Skattefradraget for selvstendig næringsdrivende som velger denne innskuddsordningen er lukrativ. Til sammenligning er det fradragmessig kun BSU som kan måle seg med denne ordningen (Holm, 2015, 14.04.). Illustrasjonsbildet under (figur 3.3) viser omfanget av skattefradraget selvstendig næringsdrivende får av å benytte seg av ordningen. Det må nevnes at oppspart pensjonsbeløp bli skattet ved uttak av pensjonen.



Kilde: Holm, 2015

Figur 3.3. Resultatet av skattefradraget til selvstendig næringsdrivende som sparer i innskuddsordningen.

Som nevnt i teoridelen (del 2.2.1) må selvstendig næringsdrivende betale skatt ved uttak av alderspensjonen, således kan skattefradraget betraktes som utsettelse av skattebetalingen på den oppsparte pensjonsbeholdningen.

Samlet sett har vi i denne delen tatt innskuddsordningen i nærmere betraktning. Det kan, basert på eksempelet over, se ut som forskjellene i lovverket ikke er berettiget. Samtidig så vi også at den selvstendig næringsdrivende får et lukrativt skattefradrag ved å benytte seg av ordningen. Vi skal nå se i del 3.3 at det ikke lønner seg for alle selvstendig næringsdrivende å spare i den offentlige innskuddsordningen da den for inntekt under et visst nivå gir redusert folketrygd.

### 3.3 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende

I delkapittel 3.1 og 3.2 så vi at regelverket er ulikt for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Kort oppsummert kom vi frem til følgende hovedforskjeller: Regelverket åpner for høyere sparesatser for arbeidstakere enn for selvstendig næringsdrivende. I tillegg har arbeidstakere mulighet for å spare til innskuddsordningen etter første krone, mens selvstendig næringsdrivende først kan spare etter første G. Vi så også at selvstendig næringsdrivende som sparer i innskuddsordningen får et lukrativt skattefradrag som ikke arbeidstakeren (men

arbeidsgiveren) får. Vi nevnte også kort at på tross av skattelette i form av skattefradrag lønner det seg likevel ikke nødvendigvis å spare i denne ordningen dersom man er selvstendig næringsdrivende. Det skal vi se nærmere på i dette delkapittelet.

I denne delen skal vi se nærmere på pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende. Målet er å finne ut hvordan selvstendig næringsdrivende bør spare til pensjon gitt dagens pensjonsregelverk. Formålet med denne delen av analysen er å beskrive oppgavens problemstilling på et mer detaljert nivå. Denne analysen skal med andre ord brukes til å beskrive forskjellene i lovverket for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende, med fokus på den selvstendig næringsdrivende.

For å komme frem til hva som er optimal spareordning har det vist seg å være nødvendig å dele utvalget i to: selvstendig næringsdrivende med høy inntekt som én gruppe og selvstendig næringsdrivende med lavere inntekt som en annen gruppe. Med høy inntekt menes i dette tilfellet selvstendig næringsdrivende med inntekter over 7,1G, eller tilsvarende 657 290 kroner og lav inntekt vil si under dette beløpet.

Noe enkelt begrunnes skillet satt ved 7.1G regelverket i folketrygden samt marginalsatten ved et gitt inntektsnivå, nærmere utdypning av denne begrunnelsen kommer under.

### **3.3.1 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med høy inntekt**

Vi skal nå evaluere hvordan selvstendig næringsdrivende med høy inntekt bør spare til pensjon. Som nevnt over definerer vi i dette tilfellet høy inntekt som inntekt over 7,1 G tilsvarende kroner 657 290 kroner etter gjeldene satser.

I eksempelet i del 3.2 tas det utgangspunkt i en selvstendig næringsdrivende med lønn på 400 000 kroner, oppsparingsperiode på 37 år samt en innskuddsbasert tjenstepensjonsordning med høyest mulig sats på 4 %. Eksempelet viste en tydelig forskjell i innskuddspensjonsbeholdningen til selvstendig næringsdrivende og en arbeidstaker med lignende forutsetninger.

Vi skal nå bygge videre på dette eksempelet. Vi sammenligner nå en selvstendig næringsdrivende med lønn over 7,1 G, vi tar utgangspunkt i pensjongivende inntekt på 800 000 kroner. Alle forutsetningene er dermed de samme, unntatt årslønnen som er endret til 800 000 kroner.

Like forutsetninger impliserer at begge gruppene benytter seg av lovens maksimale sparesatser. Det vil si 4% for den selvstendig næringsdrivende og 7% for arbeidstaker (i dette tilfellet går man ut fra at bedriftene ikke benytter seg av tilleggsinnskudd som kan være på inntil 18,1 prosent av lønn mellom 7,1 og 12 G). I dette tilfellet må det presiseres at det kun er snakk om statlig pensjonssparing, det er selvsagt mulig å spare ytterligere gjennom private ordninger.

Dette delkapittelet tar kun innskuddsordningen i betraktning. Mulighet for å spare til pensjon i forskjellige private ordninger blir ikke tatt hensyn til i disse utregningene. For ytterligere detaljer rundt utregningen se vedlegg 6 og 7.

Merk at også disse utregningene er basert på Smartepenger sin pensjonskalkulator. De samme begrensningene og begrunnelsene for å benytte denne kalkulatoren gjelder her som i det forrige eksempelet med pensjonskalkulator, se mer om dette på side 31.

	<b>Oppspart beløp ved pensjonsalder</b>	<b>Innskuddspensjon i prosent av inntekt</b>	<b>Årlig utbetaling før skatt</b>	<b>Årlig utbetaling etter skatt</b>
<b>Selvstendig næringsdrivende</b>	6 077 016	26,2 %	749 241	468 276
<b>Arbeidstaker</b>	12 026 482	51,9 %	1 482 756	926 723
<b>Forskjell</b>	5 949 466	25,7%	733 515	458 447

Tabell 3.1 Pensjonsbeholdningen til en selvstendig næringsdrivende og til en arbeidstaker med årlig inntekt på kroner 800 000.

Utregningen gitt forutsetningene som er listet opp over, vises i tabell 3.1. Her ser vi at en selvstendig næringsdrivende som kun sparer i statlige pensjonsordninger med maksimal sparesats har en pensjonsopptjening på kroner 6 077 016. Til sammenligning ville en arbeidstaker under lignende forutsetningene fått utbetalt kroner 12 026 482, tilsvarende en forskjell på kroner 5 949 466. Tabell 3.1 viser videre at forskjellen i årlig pensjonsutbetaling også er betydelige.

Det må også nevnes at den selvstendig næringsdrivende hvert år kan fradragsføre pensjonsoppsparingen til innskuddsordningen. Ettersom denne fradragsføringen ikke direkte

påvirker den fremtidige pensjonsbeholdningen og således ikke er interessant for denne delen av analysen, blir den heller ikke inkludert i dette delkapittelet (se mer om dette i del 4.2.3).

Spørsmålet videre blir: Er dette den mest optimale måten å spare til pensjon for denne inntektsklassen? Alternativet til offentlig pensjonssparing er privat pensjonssparing, private forsikringsordninger og eventuelt andre private spareordninger. Hvilken ordning er optimal for selvstendig næringsdrivende med inntekt over 7,1 G?

Gro Handal, pensjonsekspert i Nordea anbefalte nylig i en artikkel på Dinside selvstendig næringsdrivende å spare i den offentlige pensjonsordning dersom den pensjongivende inntekten overstiger 7.1 G. Hun begrunner dette med at det offentlige da vil spare 18,1% av pensjongivende inntekt til folketrygden. Handal poengterer videre at myndighetene har begrenset muligheten for en slik pensjonssparing for selvstendige næringsdrivende til maksimalt 4% av pensjongivende inntekt opptil 12G per år, mens for øvrige arbeidstakere kan arbeidsgiver spare opptil 7% av lønn opptil 7,1 G og 25,1% av lønn mellom 7,1 og 12G. På tross av at sparemuligheten er lavere for selvstendig næringsdrivende, er offentlig pensjonssparing betydelig gunstigere enn andre pensjonsspareformer, gitt inntekt over 7,1 G (Rognø, 2017, 13.01).

Gro Handal uttaler videre at ettersom selvstendig næringsdrivende kan spare inntil 4 % av bruttolønn, resulterer dette i fradrag fra næringsinntekten for pengene som blir spart til pensjon. I tillegg blir det også fradrag for administrasjonskostnadene og for premien for innskuddsfritaket. Skatt påløper først ved utbetaling av pensjonen. Dette tilsvarer en skattebesparelse på inntil halvparten av innbetalingene knyttet til pensjonsavtalen. Nøyaktig hvor mye skatten reduseres, avhenger av marginals-katten (Rognø, 2017, 13.01).

Samtlige faglig kvalifiserte kommer med lignende uttalelser. Blant annet sier småbedriftsøkonom Ellen Dokk Holm i en artikkel i Dagens Næringsliv (Ribber Sparre, 2014) og pensjonsrådgiver Harald Engelstad, forfatter av Pensjonsboka, i all hovedsak seg enig i disse utsagnene (Fanghol & Gaasemyr, 2012, 21.03.). Besparelsen skattemessig for selvstendig næringsdrivende i denne inntektsklassen ved sparing i innskuddsordningen er overlegen de sammenlignbare pensjonsspareordninger i det private markedet.

Med utgangspunkt i disse uttalelsene fremstår offentlig pensjonssparing som den optimale pensjonsspareordningen for selvstendig næringsdrivende, betinget pensjongivende inntekt på

minst 7.1 G. Med optimal menes i dette tilfellet optimalt for den selvstendig næringsdrivende gitt gjeldene pensjonsregelverk.

Konklusjonen blir dermed at for selvstendig næringsdrivende med høy inntekt lønner det seg å spare til pensjon gjennom den statlige innskuddsbaserte ordningen. Her kommer et eksempel som støtter denne konklusjonen.

Vi skal nå vise den skattemessige kostnadsbesparelsen for en selvstendig næringsdrivende med en inntekt på 12 G, tilsvarende 1 110 912 kroner etter gjeldene satser, ved å nytte seg av den offentlige innskuddspensjonsordningen. For selvstendig næringsdrivende er maksimal marginalsatt på 49,9 % i 2017 (Skatteetaten, 2017). Gitt disse forutsetningene finner vi følgende svar:

$(1\ 110\ 912 - 92\ 576 (1\ G)) * 0,04$  (den maksimale sparesatsen) = 40 733 kroner i maksimal årlig sparing

Når vi vet at marginalsatten ved denne inntekten er på 49,9 %, betyr et pensjonsinnskudd på dette beløpet hele 20 326 kroner ( $40\ 733 * 0,499$ ) mindre å betale i skatt. Dette er en vesentlig kostnadsbesparelse.

Bruttoinntekt	Marginalsatt	Innskudd	Skattereduksjon	Reell kostnad for innskuddet
400 000	38,4 %	12 397	4 760	7 637
500 000	38,4 %	16 397	6 296	10 101
750 000	47,4 %	26 397	12 512	13 885
1 080 816	50,4 %	39 630	19 974	19 656

Tabell 3.2 Skatteeffekten av fradraget for selvstendig næringsdrivende som benytter seg av innskuddsordningen (Holm, 2016, 01.03.)

Som det kommer frem av tabellen øker skattebesparelsen i takt med inntekt. Dette er fordi marginals-katten øker med inntektsnivået.

Gitt både utregningen over, en rekke ekspertuttalelser samt tabell 3.2 holder konklusjonen: For selvstendig næringsdrivende med inntekt over 7,1 G er sparing gjennom den offentlige innskuddspensjonsordningen den mest lønnsomme pensjonsspareordningen for selvstendig næringsdrivende.

Konklusjonen over er basert på svært generelle forhold. Pensjonssparing for den enkelte vil være basert på en rekke vurderinger ut over inntektsnivået. På generell basis vil det for den selvstendig næringsdrivende være lurt å skaffe seg en oversikt over hva man får fra folketrygden og eventuelt andre spare- og forsikringsordninger for så å vurdere behovet man eventuelt har for å opprette ytterligere ordninger. Videre vil valg av selve spareformen avhenge av: mulighet for god avkastning, sparehorisont, risikovilje og evne/ønsker i forhold til å binde pengene til gitt alder samt skattemessige forhold bare for å nevne noe (Hveem, Mjølhus, Nordstoga og Plathe. 2013. s. 600-602).

### **3.3.2 Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med lav inntekt**

Vi har til nå sett på pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med inntekt over 7,1 G. Videre skal vi se nærmere på pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende med lav inntekt. Lav inntekt vil i dette tilfellet si pensjonsgivende inntekt som er under 7.1 G eller kroner 657 290.

Vi ønsker å finne ut om det er optimalt for selvstendig næringsdrivende med inntekt under 7.1 G å spare i den offentlige innskuddsordningen gitt det gjeldende regelverket. Alternativet til offentlig pensjonssparing er privat eller personlig pensjonssparing, private forsikringsordninger og eventuelt andre private spareordninger.

Ifølge en artikkel i Dagens Næringsliv bør selvstendig næringsdrivende ikke spare i den offentlige innskuddsordningen dersom de tjener under 7.1G. Dette begrunnes med at opptjeningen til folketrygden vil bli redusert. Opptjeningen blir redusert ved at den pensjonsgivende inntekten blir redusert tilsvarende sparingen til innskuddsordningen (Sparre, 2014, 11.02). Som nevnt får alle norske statsborgere folketrygd for inntekt opptil 7,1 G. Ved sparing i innskuddsordningen vil altså grunnlaget for folketrygden bli redusert.



I en artikkel i Dine Penger Pluss uttaler Agnes Bergo følgende:

*«Det finnes ingen private tjenstepensjonsavtaler som kan matche oppbyggingen og avkastningen av pensjonsbeholdning i folketrygden. Jeg har sett mange regnestykker på dette, og ingen finansinstitusjon kan kopiere det» (Nordstrøm, 2016, 01.11.).*

Poenget er at selvstendig næringsdrivende ikke bør gå glipp av opptjening til folketrygden som en følge av sparing i innskuddsordningen. Folketrygden baserer seg på pensjonsgivende inntekt og det settes av 18,1 prosent av inntekten opp til 7,1 G til fremtidig pensjon. Pengene forrentes tilsvarende utviklingen i folketrygdens grunnbeløp G (les mer om folketrygden i del 2.1). Folketrygden krever ingen forvaltningshonorar, noe finansbransjen gjør (Nordstrøm, 2016, 01.11.). Sparing i folketrygden betyr dermed garantert god avkastning på pengene som går til sparing i folketrygden. Det er med andre ord ikke lønnsomt for selvstendig næringsdrivende i denne inntektsgruppen å spare i innskuddsordningen.

Den offentlige innskuddsordningen for selvstendig næringsdrivende tillater, som nevnt tidligere, opptil fire prosent sparing for inntekt mellom 1 og 12 G. Det oppsparte beløpet som går til innskuddsordningen blir trukket fra den pensjonsgivende inntekten som blir brukt ved beregning av folketrygden. Videre får den selvstendig næringsdrivende marginals-katten i fradrag ved å spare i innskuddsordningen.

Vi skal nå se på et eksempel som støtter opp om disse utsagnene.

Vårt utgangspunkt er en selvstendig næringsdrivende med årlig inntekt lik 7,1 G, altså 657 290 kroner per år. Videre sparer vedkommende 4 % til innskuddspensjonsordningen, altså 26 292 kroner årlig ( $657\,290 \cdot 0,04 = 26\,292$ ). Dette beløpet blir trukket fra den skattbare inntekten. Marginals-katten på den skattbare inntekten er 49,9 %. En selvstendig næringsdrivende som sparer i innskuddsordningen med maksimal sparesats på 4 % får 13 120 kroner i skattefradrag ( $26\,292 \cdot 0,499 = 13\,120$ ).

Dette betyr at samtidig som den selvstendig næringsdrivende får 13 120 kroner i skattefradrag, reduseres den pensjonsgivende inntekten med 26 292 kroner.

Opptjeningsgrunnlaget i folketrygden blir redusert og vedkommende går glipp av 18,1 prosent folketrygdoppbygging, tilsvarende 4 759 kroner ( $26\,292 \cdot 0,181 = 4\,759$ ).

Dette betyr at selvstendig næringsdrivende med en årlig inntekt på 7,1 G som velger å spare i innskuddsordningen årlig går glipp av 4 759 kroner. Med avkastningen på disse pengene, kan

tapet bli merkbart som pensjonist. Basert på dagens regler i folketrygden, vil inntekt på 657 290 kroner for en som er født i 1970 gi en livsvarig alderspensjon på 252 000 kroner i året ved pensjonsalder på 67 år ifølge Navs forenklete pensjonskalkulator (NAV, 2017, 14.02.).

Dersom den selvstendig næringsdrivende i stedet reduserer den skattbare - og pensjongivende inntekten med 26 292 kroner i året, faller den livsvarig alderspensjonen fra Folketrygden fra 252 000 til 243 000 kroner. Det vil si at de 13 120 kronene den selvstendig næringsdrivende fikk i årlig skattefradrag, tilsvarer et tap på kroner 9 000 kroner hvert eneste år som pensjonist.

Og det er mer.

Man må også ta i betraktning at pensjonister betaler skatt. Skattefradraget på 49,9 % som den selvstendig næringsdrivende får av å benytte seg av innskuddsordningen er en utsettelse av skatt til pengene blir tatt ut igjen som pensjonist.

Hvilken skatteprosent man får ved uttak er det heftet stor usikkerhet rundt. Det skyldes at reglene kan bli endret og det er vanskelig å vite hvilken avkastning pensjonssparingen gir.

Dagens skatteregler for pensjonister innebærer imidlertid en marginalsatt på mellom 38,7 og 49,9 prosent for pensjoner med en årlig pensjons som er over 159.300 kroner (null skatt opp til dette beløpet) (NAV, 2017, 14.02.).

Dette eksempelet viser at store deler av skattefradraget den selvstendig næringsdrivende kan få på inntekt under 7,1 G må tilbakebetales til staten ved uttak av pensjonen. I tillegg så vi at alderspensjonen fra folketrygden ble redusert. Altså vil det ikke anbefales å spare i innskuddsordningen for selvstendig næringsdrivende i denne inntektsgruppen. Selvstendig næringsdrivende bør heller finne alternativer i det private markedet og ikke gå glipp av oppsparingene i folketrygden. Hvordan den enkelte bør investere pengene vil være en individuell avveining. Det er vanlig å spare gjennom nedbetaling av boliglån og annen gjeld, sekundær bolig og aksjefond. Hvilke ordninger som er å anbefale vil variere med den enkeltes risikopreferanser, evne til å binde kapital og økonomi bare for å nevne noe.

Tabell 3.2 støtter opp om denne konklusjonen. Den viser at dess lavere pensjongivende inntekt, dess mindre gunstig blir den offentlige innskuddspensjonsordningen. På inntekter opp til 400.000 kroner er det for eksempel bare 39 prosent marginalsatt. Da er det stor sannsynlighet for at marginalsatten blir høyere som pensjonist enn skattefradragene de

gjeldene årene med pensjonsopptjening. Og igjen ser vi at innskuddsordningen ikke er å foretrekke for selvstendig næringsdrivende med inntekt under 7.1 G.

Vi har nå analysert regelverket for dagens pensjonsordning for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Hovedfokuset har vært på den selvstendig næringsdrivende. Vi har funnet en rekke forskjeller i lovverket som ble analysert. I den neste delen (del 5) skal funnene fra denne analysen bli nærmere diskutert og analysert.

## Del 4 Analyse og diskusjon

I denne delen skal funnene fra del tre bli nærmere analysert og diskutert. I del tre ble det gjennomført en komparativ analyse av dagens pensjonssystem der vi så på pensjonssystemets oppbygning for arbeidstakere og for selvstendig næringsdrivende. Kort fortalt fant vi at det er forskjeller i lovverket til arbeidstakers fordel. Analysen var omfattende og gav ikke entydige svar på om disse forskjellene er berettiget. Nå skal vi diskutere disse funnene nærmere. Vi skal også se nærmere på styrker og svakheter ved utførelsen av oppgaven. Vi starter med å se nærmere på oppgavens problemstilling.

Norske myndigheter ønsker å redusere arbeidsledigheten i landet og snakker derfor pent om gründere for tiden. Paradoksalt nok har vi sett at de samme myndighetene har bestemt at selvstendig næringsdrivende får et vesentlig lavere tilbud om sparing til offentlig tjenstepensjon enn det lønsmottakere får. Vi så også at gründerne heller ikke får avtalefestet pensjon (AFP). Spørsmålene videre blir: Bryr selvstendig næringsdrivende seg om sin pensjon? Er pensjon i denne sammenheng relevant? Problemstillingen i oppgaven forutsetter at pensjon er relevant. Vi skal derfor se på om pensjon er relevant for igjen å vise at oppgavens problemstilling er aktuell.

På tross av store medieoppslag de siste årene synes det å være en generell holdning i befolkningen om at pensjon er vanskelig å forstå. Flere undersøkelser viser, blant annet en spørreundersøkelse fra Synovate for Danica Pensjon (se vedlegg 9), at det er stor uvitenhet i forhold flere aspekt ved dagens pensjonsordning. Videre viser en annen markedsundersøkelse at 7 av 10 av de selvstendig næringsdrivende er uvitende om sin egen pensjonsstatus og om fremtidig utbetaling (Thue, 2014, 28.03). Disse funnene er derimot ikke ensbetydende med at pensjon ikke er viktig. Det er en vesentlig forskjell her. Ifølge tradisjonell nytteteori må nytten av å sette seg inn i pensjonssystemet overstige kostnaden av å bruke tid på å sette seg inn i ordningen. En mastergradsavhandling fra 2013 viser at pensjonskunnskap har en positiv nytte av betydelig karakter og at rasjonelle beslutningstakere vil søke denne kunnskapen (Mosvær & Martinsen, 2013). På grunnlag av funnene fra disse analysene konkluderes det med at oppgavens problemstilling er relevant: pensjon er viktig for de fleste, også selvstendig næringsdrivende, samtidig velger mange å ikke sette seg ordentlig inn i ordningen.

Vi har nå analysert oppgavens problemstilling og funnet at den er relevant. Videre skal vi analysere funnene fra del tre.

Det første vi fant ut da vi så nærmere på forskjellene i pensjonssystemet for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende var at selvstendig næringsdrivende ikke får AFP. Alle ansatte i offentlig sektor og om lag 40% av ansatte i privat sektor benytter seg denne ordningen. Det er med andre ord en populær ordning som blir benyttet av mange. Da ordningen først ble etablert var den ment som en førtidspensjon for arbeidstakere i svært belastende yrker som ikke klarte å jobbe frem til pensjonsalder. Fagforeningene har med tiden forhandlet frem avtaler som gjelder for alle arbeidstakere som er organisert i en bedrift med AFP-avtale. Ordningen er i privat sektor ikke lenger en førtidspensjon for dem med belastende yrker, men i stedet en tilleggspensjon. Selvstendig næringsdrivende har ingen fagforening hvor de kan organisere seg i. De har, sammenlignet med arbeidstakerne, lite påvirkningskraft i slike forhandlinger, og det er hovedgrunnen til at selvstendig næringsdrivende ikke har rett til AFP. Ettersom ordningen ikke lenger er en førtidspensjon for de med belastende yrker og i stedet en tilleggspensjon (for ansatte i privatsektor), kan det argumenteres for at ordningen burde endres. Alle ansatte i offentlig sektor får AFP. Hovedargumentet er at ansatte i offentlig sektor har lavere lønninger enn ansatte i privat sektor. I analysen vår kom det frem fra flere hold at AFP-ordningen, slik den er i dag, er lite rettferdig. Og med det fortsetter vi denne diskusjonen med å se på forskjeller i innskuddsordningen.

Videre i analysen i del tre fant vi at forskjellene i innskuddsordningen for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere utgjør en betydelige forskjell. Vi lykkes ikke med å finne argument som taler for at satsene er ulike. Årsaken til at satsene er ulike antas igjen å være at selvstendig næringsdrivende ikke har stor nok slagkraft i Stortinget. De har ingen fagforening som kjemper for deres rettigheter. Desto viktigere er det at lovverket er rettferdig for selvstendig næringsdrivende.

Vi har valgt å se bort fra skattefradraget selvstendig næringsdrivende får ved å spare i denne ordningen da fradraget ikke direkte påvirker pensjonsbeholdningen. Vi så at for selvstendig næringsdrivende med inntekt under 7.1 G lønnet det seg ikke å spare i denne ordningen ettersom den reduserte pensjongivende inntekt og dermed også folketrygden. For denne gruppen er det mest lønnsomt å spare i private eller personlige pensjonsspareordninger.

Vi har sett at det er en skjevhet i lovverket for pensjonssparingen til arbeidstaker og selvstendig næringsdrivende. Og denne forskjellen er viktig. Selvstendig næringsdrivende

ønsker, på lik linje med arbeidstakere, en sikker og trygg pensjonssparing for å kunne opprettholde jevnt konsum over sin livssyklus. Det neste spørsmålet blir hva som er sikker og god sparing for den selvstendig næringsdrivende? Er dagens ordning dekkende for selvstendig næringsdrivendes behov med tanke på pensjonssparing.

Ved valg av pensjonsspareordning er det mange hensyn som skal tas, blant annet konkurransedyktighet, effekten på kostnader og graden av forutsigbarhet og risiko. I praksis har det vist seg at de to sistnevnte forhold har veid tyngst (Bjerkvig og Walter, 2014). Med svært ulike preferanser, behov og økonomiske forutsetninger kan det vanskelig argumenteres for at alle selvstendig næringsdrivende bør pålegges en offentlig pensjonssparing utover alderspensjonen i folketrygden. I del tre ble det vist at blant annet skattemessige forhold taler mot en offentlig basert innskuddsordning for selvstendig næringsdrivende med pensjongivende inntekt på under 7.1G. Med andre ord er ikke dagens pensjonsspareordning dekkende og i enkelte tilfeller heller ikke lønnsom for alle selvstendig næringsdrivende.

Spørsmålet nå blir om det i det hele tatt trenger å være et offentlig tilbud om pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende. Eller dekkes selvstendig næringsdrivende godt nok gjennom private pensjonsspareordninger? Dette er viktige spørsmål som er for omfattende for denne analysen. Det er imidlertid svært interessant for videre forskning.

Vi skal nå ta ett skritt tilbake og se på styrker og svakheter ved utførelsen av oppgaven. La oss starte med svakheter.

Det foreligger svært lite forskning og annen relevant data om pensjon og selvstendig næringsdrivende. Det har derfor vært vanskelig å gjennomføre en tilstrekkelig komparativ analyse. Det hadde klart vært en styrke for oppgaven om den hadde hatt annen relevant forskning å vise til, støtte opp om og sammenligne resultater med. Samtidig er det desto viktigere å belyse dette emnet nettopp fordi det eksisterer så lite forskning rundt pensjon og selvstendig næringsdrivende.

Det må igjen understrekes at vi i all hovedsak har sett på offentlige pensjonsspareløsninger (AFP og tjenestepensjon). Altså har ikke private eller personlige pensjonssparemuligheter blitt inkludert i analysen. Det hadde vært interessant å gjennomføre en analyse som også inkluderte private pensjonsspareordninger da det for mange selvstendig næringsdrivende er det mest aktuelle alternativet gitt dagens offentlige pensjonsspareordning. Ved å gjøre en slik analyse som inkluderer private ordninger hadde vi også klart å danne oss et tydeligere bilde av

forskjellene på pensjon for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Dessverre ble det for omfattende å inkludere dette i denne oppgaven.

Videre hadde det vært interessant å se på i hvilken grad dagens pensjonsordning påvirker selvstendig næringsdrivende og gründere. Påvirker dagens pensjonsordning selvstendig næringsdrivende sin beslutning om å starte opp eget firma? Det ville også være interessant å forsøke å kartlegge eventuelt andre konsekvenser av dagens pensjonsspareordning i en mer kompleks sammenheng.

Denne oppgaven belyser et viktig, men også et til en viss grad oversett tema i norske offentlige pensjonsspareordninger. Forhåpentligvis kan denne oppgaven bidra til mer forskning rundt pensjon og selvstendig næringsdrivende.

## Del 5 Konklusjon

Konklusjonen baserer seg hovedsakelig på den komparative analysen som ble utført i del tre. Utgangspunktet var å se på forskjellene i pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Vi startet med en generell gjennomgang av pensjonsregelverket i del to som ble brukt i analysen i del tre.

Vi startet med å se på ordningen for avtalefestet pensjon. Selvstendig næringsdrivende har ikke mulighet til å organisere seg og har dermed heller ingen mulighet for å kvalifisere for denne ordningen. AFP er en lukrativ ordning hvor staten betaler en tredjedel av utgiftene og arbeidsgiver betaler resten. Samtidig så vi at det er en rekke krav som må innfris for å få utbetalt AFP. Dette fører til at det er mulig å miste AFP-utbetalingene selv om bedriften er med i ordningen. Kort oppsummert er AFP-ordningen omdiskutert, men for dem som til syvende og sist kvalifiserer, er dette en god ordning. Ettersom staten betaler en tredjedel av kostnadene knyttet til ordningen, konkluderes det ut ifra det og den øvrige analysen som urimelig at ikke alle parter i næringslivet får delta i ordningen.

Videre i analysen så vi på forskjeller i tjenestepensjonsordningen. Her fant vi at staten opererer med ulike satser for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere. Arbeidstakere kan benytte seg av en langt høyere sats enn selvstendig næringsdrivende. Det kom også frem at arbeidstakere kan spare etter første krone, i motsetning til selvstendig næringsdrivende som først kan spare etter første G. Det ble viste noen enkle eksempler som viste betydningen av disse forskjellene i regelverket.

Vi så også at selvstendig næringsdrivende fikk skattefradrag for det oppsparte beløpet til innskuddsordningen. I arbeidstakers tilfelle er det arbeidsgiveren som får skattefradraget. Skattefradraget den selvstendig næringsdrivende får av å benytte seg av innskuddsordningen kan potensielt bli stort. Det må påpekes at den selvstendig næringsdrivende (og arbeidstaker) må skatte av oppspart beløp fra ordningen ved pensjonsuttak. Arbeidstaker får altså ikke dette skattefradraget, noe som peker mot en skjevhet til den selvstendig næringsdrivendes fordel. Et siste poeng i denne sammenheng er at dette skattefradraget ikke direkte påvirker pensjonsbeholdningen og således heller ikke er direkte relevant for oppgavens problemstilling.



Avslutningsvis i del tre fant vi at innskuddsordningen ikke nødvendigvis er lønnsom for selvstendig næringsdrivende da den går på bekostning av folketrygden. Ordningen lønner seg med andre ord kun for selvstendig næringsdrivende med inntekt over 7,1 G.

Vi har altså sett på lovverket og konkludert med at det foreligger en reell forskjell i regelverket. Videre har vi forsøkt å finne svar på om forskjellen i regelverket er berettiget. Det har visst seg å være vanskelig å gi et entydig svar på dette spørsmålet. Da det ikke nødvendigvis er lønnsomt for selvstendig næringsdrivende å benytte seg av høyere sparesatser, det vil være en individuell avveining den enkelte må ta.

Norge går en usikker fremtid i møte med tanke på nasjonens oljevirkosomhet. Landet trenger ny arbeidsplasser og ett tiltak kan være å satse på gründervirkosomhet. Myndighetene må legge til rette for et levedyktig vekstmiljø for gründere. Dette inkluderer pensjon. Selv om oppgaven har vist at det ikke nødvendigvis er slik at alle selvstendig næringsdrivende bør spare i innskuddsordningen, burde satsene være like for selvstendig næringsdrivende og for arbeidstakere og selvstendig næringsdrivende burde også få muligheten til å spare i AFP-ordningen.

## Referanseliste

Aartun J. S. (2017, 10.03). Gründere har vært pensjonstapere. Nå vil 13 stortingsrepresentanter ta grep. *Dagens Næringsliv*. Hentet fra: <https://www.dn.no/grunder/2017/03/10/1739/Arbeidsliv/grundere-har-vaert-pensjonstapere-na-vil-13-stortingsrepresentanter-ta-grep>

Akademikerne. (2015, 26.02). *Sammenligning av innskuddspensjon og pensjon etter lov om tjenestepensjon (hybrid)*, Hentet fra: [http://akademikerne.no/no/akademikerne\\_mener/rapporter/Sammenligning+av+innskuddspen sjon+og+pensjon+etter+lov+om+tjenestepensjon+\(hybrid\).b7C\\_wJvIXH.ips](http://akademikerne.no/no/akademikerne_mener/rapporter/Sammenligning+av+innskuddspen sjon+og+pensjon+etter+lov+om+tjenestepensjon+(hybrid).b7C_wJvIXH.ips)

Bergo, A. (2016). Pensjon til Gründere. *Praktisk økonomi og finans – Tidsskrift for finans, regnskap og skatt*, 16(2), 137-145

Birkeland G. (2015, 16.10). Selvstendig næringsdrivende? Dette bør du vite om pensjon. *Industri og energi*. Hentet fra: <https://www.industrienergi.no/2015/10/16/selvstendig-naeringsdrivende-bor-pensjon/>

Bjerkan L., Braathen F. & Bjørnestad S. (2016, 07.10). Tjener du over én mill: Skattekutt 2400 kroner. Tjener du rundt 325.000: Skattekutt 600 kroner. *Aftenposten*. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/okonomi/Tjener-du-over-n-mill-Skattekutt-2400-kroner-Tjener-du-rundt-325000-Skattekutt-600-kroner-606157b.html>

Bjerkvig L. P. & Walker L. A. (2014) *Pensjon I privat sektor – er innskuddsordningen god nok?* (Mastergradsavhandling, Norges Handelshøyskole). Hentet fra: <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/224017/masterthesis.pdf?sequence=1>

Buch T. (2015). *Personlig økonomi for pensjonister*. Oslo: Universitetsforlaget.

DNB. (u.å). *Pensjon for selvstendig næringsdrivende*. Hentet fra: <https://www.dnb.no/bedrift/pensjon/pensjon-for-selvstendig-naeringsdrivende.html>

Fanghol T. A. & Gaasemyr M. (2012, 21.03). Egen butikk gir dårlig pensjon. *Aftenposten*. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/norge/Egen-butikk-gir-darlig-pensjon-161109b.html>

Fellesordningen for AFP. [Bilde]. (u.å). *Hva er AFP i privat sektor*. Hentet fra: <http://www.afp.no/hva-er-afp>

Folketrygdloven. (1997). *Lov om folketrygd*, Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-02-28-19>

Hippe M. J. og Midtsundstad T. (2016). *Teller AFP med? - Omlegging av AFP og tilpasninger av tjenestepensjoner i privat sektor*. (Rundskrivnummer 201608). Hentet fra: <http://www.faf.no/images/pub/2016/10232.pdf>

Hippe, J. M. & Vøien, H. G. (2014). *An analysis of future benefits from public and private pension schemes. The Norwegian country study to the OECD pension adequacy project*. Faforeport 2014:21. Oslo: Fafo.

Holm E. D. (2015, 14.04). *Fakta om innskuddspensjon og obligatorisk tjenestepensjon*. Hentet fra: <https://dnbfeed.no/bedrift/fakta-om-innskuddspensjon-og-otp-obligatorisk-tjenestepensjon/>

Holm E. D. (2016, 01.03.). *Slik får du skattefradrag som selvstendig næringsdrivende*. Hentet fra: <https://dnbfeed.no/bedrift/slik-far-du-skattefradrag-som-selvstendig-naeringsdrivende/>

Hveem D. J. Mjølhus J., Nordstoga H. og Plathe A. (2013). *Personlig Økonomi 2013/2014*. Oslo: Cappelen Damm AS

Innskuddspensjonsloven. (2000). *Lov om innskuddspensjon i arbeidsforhold*, Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2000-11-24-81>

Lov om AFP. Lov av 25. juni nr. 28 om avtalefestet pensjon for medlemmer av statens pensjonskasse. Hentet fra: <http://lovdata.no/all/hl-20100625-028.html>

Lov om innskuddspensjon. Lov av 24. november 2000 nr. 81 om innskuddspensjon arbeidsforhold. Hentet fra: <http://www.lovdata.no/all/hl-20001124-081.html#4-2>

Lov om OTP. Lov av 21. desember 2005 nr. 124 om obligatorisk tjenestepensjon. Hentet fra: [http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-20051221124.html&emne=OTP-LOV\\*&](http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiftldles?doc=/app/gratis/www/docroot/all/nl-20051221124.html&emne=OTP-LOV*&)

Meld. St. 34 (2007-2008). (2007). *Innstilling fra finanskomiteen om lov om endringer i innskuddspensjonsloven, forsikringsformidlingsloven, forsikringsloven mv..* Hentet fra: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Innstillinger/Odelstinget/2007-2008/inno-200708-034/3/>

Mosvær K. og Martinsen C. (2013). *Pensjon – hvorfor bryr vi oss ikke?* Hentet fra:  
<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/184024/Martinsen,%20Christoffer%20og%20Mosv%C3%A6r,%20Kristian.pdf?sequence=1>

Mæland, A. G og Hatland, A. (2017). Folketrygden. *Store norske leksikon*. Hentet fra:  
<https://snl.no/folketrygden>

NAV. (2002, 01.05). *Folketrygden En oversikt*. Hentet fra  
<https://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/folketrygden-en-oversikt>

NAV. (2016, 21.12). *Forholdstall og delingstall*. Hentet fra:  
<https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Alderspensjon/Relatert+informasjon/forholdstall-og-delingstall>

NAV. (2017, 14.02.) *Alderspensjon for deg født i 1963 eller senere*. Hentet fra:  
<https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Alderspensjon/alderspensjon-for-deg-f%C3%B8dt-i-1963-eller-senere>

NAV. (2017, 27.05.) *Alderspensjon for deg født mellom 1954 og 1962*. Hentet fra:  
<https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Alderspensjon/alderspensjon-for-deg-f%C3%B8dt-mellom-1954-og-1962>

NAV. (2017, 14.02). *Alderspensjon for deg født før 1954*. Hentet fra:  
<https://www.nav.no/no/Person/Pensjon/Alderspensjon/alderspensjon-for-deg-f%C3%B8dt-f%C3%B8r-1954>

Nordstrøm J. (01.11.16) *Dine penger pluss. Pensjonsråd for selvstendig næringsdrivende*. Hentet fra:  
<http://gabler.no/assets/Uploads/TrePensjonsraadForSelvstendigNaeringsdrivendeDinePengerPlussJN-EDT.pdf>

Pensjonselementene. [Bilde]. (2013). Hentet fra <http://docplayer.me/2811358-Pensjon-gull-eller-grastein.html>

Regjeringen. (2017, 20.01). *Evaluering av pensjonsreformen*. Hentet fra:  
<https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/pensjonsreform/sporsmal-og-svar/evaluering-av-pensjonsreformen/id623361/>

Regjeringen. (2017, 06.03). *Regulering av folketrygdens grunnbeløp og pensjoner*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/innsikt/trygd/regulering-av-folketrygdens-grunnbelop-og-pensjoner/id2008616/>

Regjeringen. (2016, 08.07). *A til Å om pensjon*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/pensjon-trygd-og-sosiale-tjenester/pensjonsreform/sporsmal-og-svar/a-til-a/id594893/#Garantipensjon>

Regjeringen. (2007, 30.10). *Obligatorisk tjenstepensjon (OTP)*. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/finansmarkedene/otp/id487376/>

Rognø L. M. (2017, 13.01). *Pensjonssparing for selvstendig næringsdrivende*. Hentet fra: <http://www.dinside.no/okonomi/ikke-glem-pensjonssparing-nar-du-jobber-alene/66593508>

Skatteetaten. (2017). *Maksimale effektive marginale skattesatser*. Hentet fra: <http://www.skatteetaten.no/no/Tabeller-og-satser/Maksimale-effektive-marginale-skattesatser/>

Smarte Penger. (2017, 23.01). *Innskuddspensjonskalkulator*. Hentet fra: <http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator#om>

Solberg, M. (2013, 05.03). Slik snyter staten 700.000 nordmenn. *Nettavisen*. Hentet fra: <http://www.nettavisen.no/na24/--slik-snyter-staten-700000-nordmenn/3582498.html>

Sikkeland H., (2015, 19.10). *Pensjonskalkulatoren er ikke til å stole på*. Hentet fra: <http://www.dinside.no/okonomi/pensjonskalkulatoren-er-ikke-til-a-stole-pa/61015441>

Sparre R. M. (2014, 11.02). Superlønnsom pensjonssparing kan bli pensjonsfelle. *Dagens Næringsliv*. Hentet fra: <http://www.dn.no/privat/privatokonomi/2013/01/29/superlonnsom-pensjonssparing-kan-bli-pensjonsfelle>

Statens pensjonskasse. (2016, 29.04). *Slik er pensjonen din satt sammen*. Hentet fra: <https://www.spk.no/arbeidsgiver/medlemskap-som-ansattegode/verktoy-for-arbeidsgivere/aktuelle-saker-til-eget-intranett/slik-er-pensjonen-din-satt-sammen/>

# Vedlegg

## Vedlegg 1

### Pensjonssp#229 for selvstendig

### Hvem bør kjøpe/ikke kjøpe innskuddspensjon?

- Selvstendig næringsdrivende/personer med enkeltpersonforetak kan innbetale og fradragføre opp til 4 prosent av beregnet personinntekt fra næringsvirksomheten mellom 1G og 12G (82.122 - 985.464 kroner) hvert år.
- Det betales ikke skatt av den årlige avkastningen på sp#229en.
- Det betales ikke formuesskatt på sparebeløpet
- Pensjonen kan tidligst utbetales fra 62 år og må vare i minst 10 år og uansett minst til 77 år. Uttak skattes som pensjon.

(kilde: Pensjonsspesialisten.no)

#### Kjøpe:

- Næringsdrivende med høy inntekt og generelt sett god økonomi

#### Ikke kjøpe:

- Lav inntekt - godt under 500 000 kroner
- Stram økonomi
- Store investeringsbehov i næringen eller privat i nær fremtid

## Vedlegg 2

Egenskaper:	Ytellespensjon	Ny tjenestepensjon	Innskuddspensjon
Hva er avtalt?	Utbetalingsen	Innbetalingsen	Innbetalingsen
Hva blir pensjonen?	Avtalt prosentdel av sluttlønn	Sum innbetaling og regulering/avkastning	Sum innbetaling og avkastning
Oppgjøring	Avkortes ved mindre enn 30 års oppgjøring	Alle år teller	Alle år teller
Dødelighetsarv	Ja	Ja	Ingen
Regulering av pensjonsbeholdningen	Reguleres med individuell lønnsvekst	Årlig regulering med generell lønnsvekst eller regulering med avkastning	Ingen garanti for regulering – avgjøres av avkastning og oppsparte midler
Regulering av pensjoner	Valgfrå iht. lønnsvekst eller avkastning – må ikke reguleres	Valgfrå iht. lønnsvekst eller avkastning – må ikke reguleres	I henhold til avkastning
Levealderjustering	Nei	Ja	Ingen
Forvaltning av pensjonsmidlene	Kollektiv forvaltning	Mulighet for investeringsvalg for bedriften eller de ansatte. Ellers kollektiv forvaltning	Individuelt investeringsvalg
Avkastningsgaranti	Leverandøren stiller avkastningsgaranti. Avkastning utover regulering til reguleringsfond	Leverandøren stiller 0-garanti (med mindre det er avtalt investeringsvalg) og kan avtale avkastningsgaranti i maksimalt 3 år	Ingen
Kostnader til forvaltning og administrasjon	Bedriften dekker alle kostnader i hele oppsparings- og utbetalingstiden – også om den ansatte slutter i bedriften	Bedriften dekker alle kostnader i hele oppsparings- og utbetalingstiden – også om den ansatte slutter i bedriften	Bedriften dekker alle kostnader frem til den ansatte slutter i bedriften. Den ansatte dekker selv kostnader etter det
Balanseføring	Krav til balanseføring av fremtidige forpliktelser	Krav til balanseføring – mindre omfang enn ytelse	Ingen krav til balanseføring

	Ytelses- pensjon	Innskudds- pensjon	Hybrid m/ inv.-valg	Hybrid med rentegaranti
<b>Pensjons- kapital</b>	Felles	Privat	Felles	Felles
<b>Utbetalingstid</b>	Livsvarig	Valgfri, min. 10 år	Livsvarig	Livsvarig
<b>Risiko ansatt</b>	Ingen	Fleksibel	Fleksibel i opptjeningsti- den	Ingen
<b>Risiko arbeidsgiver</b>	Stor og uforutsigbar	Ingen	Ingen	Uavklart, men liten
<b>Arvelighet</b>	Fellesskapet arver	Etterlatte arver (som pensjon)	Fellesskapet arver	Fellesskapet arver
<b>Kjønns- differensierte makssatser</b>	Ikke relevant	Ingen forskjell	17% høyere for kvinner	17% høyere for kvinner
<b>Utbetalings- prinsipp</b>	Andel (70%) av lønn ved fratredelse	Selvalgt fordeling av oppspart kapital	Garantert livsvarig uten reduksjon, basert på oppspart kapital	Garantert livsvarig uten reduksjon, basert på oppspart kapital



## Vedlegg 3

Innskuddspensjons for arbeidstaker i privat sektor som benytter maksimal sparesats (7%).

### Innskuddspensjonskalkulator

#### Om innskuddspensjonen:

Innskuddsprosent opp til 7,1 G

7,00%

Innskuddsprosent mellom 7,1 G og 12 G

7,00%

Blir det satt av innskuddsbeløp fra 0 til 1 G?

Ja 

#### Om deg:

Inntektsgrunnlaget

400 000

Din alder i dag

30

Planlagt pensjonsalder

67

Antall spareår

37

Antall utbetalingsår for pensjonen

10

Marginalskatt som pensjonist

37,5%

#### Generelle forutsetninger:

Forventet avkastning i oppsparingsperioden

6,00%

Forventet avkastning i utbetalingsperioden

4,00%

Lønnsvekst i innskuddsperioden

3,50%

Inflasjon i innskuddsperioden

2,00%

#### Avsetning til din pensjonskonto:

Første års innbetaling til innskuddspensjonen

28000

Oppspart beløp ved pensjonsalder

6013241

#### Inntekt og utbetaling:

Lønnsinntekten du har ved pensjonsalder

1428410

Utbetaling før skatt av innskuddspensjonen	741378
Innskuddspensjon i prosent av inntekt	51,9%
Utbetaling etter skatt av innskuddspensjonen	463361

Kilde: Smarte Penger. (2017, 23,01). Innskuddspensjonskalkulator. Hentet fra:<http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator>

## Vedlegg 4

Innskuddspensjon for selvstendig næringsdrivende som benytter seg av lovens maksimale sparesats på 4%.

Innskuddspensjonskalkulator	
<b>Om innskuddspensjonen:</b>	
Innskuddsprosent opp til 7,1 G	<input type="text" value="4,00%"/>
Innskuddsprosent mellom 7,1 G og 12 G	<input type="text" value="4,00%"/>
Blir det satt av innskuddsbeløp fra 0 til 1 G?	<input type="text" value="Nei"/>
<b>Om deg:</b>	
Inntektsgrunnlaget	<input type="text" value="400 000"/>
Din alder i dag	<input type="text" value="30"/>
Planlagt pensjonsalder	<input type="text" value="67"/>
Antall spareår	<input type="text" value="37"/>
Antall utbetalingsår for pensjonen	<input type="text" value="10"/>
Marginalskatt som pensjonist	<input type="text" value="37,5%"/>
<b>Generelle forutsetninger:</b>	
Forventet avkastning i oppsparingsperioden	<input type="text" value="6,00%"/>
Forventet avkastning i utbetalingsperioden	<input type="text" value="4,00%"/>
Lønnsvekst i innskuddsperioden	<input type="text" value="3,50%"/>
Inflasjon i innskuddsperioden	<input type="text" value="2,00%"/>
<b>Avsetning til din pensjonskonto:</b>	
Første års innbetaling til innskuddspensjonen	<input type="text" value="12297"/>
Oppspart beløp ved pensjonsalder	<input type="text" value="2640878"/>

**Inntekt og utbetaling:**

Lønnsinntekten du har ved pensjonsalder	1428410
Utbetaling før skatt av innskuddspensjonen	325596
Innskuddspensjon i prosent av inntekt	22,8%
Utbetaling etter skatt av innskuddspensjonen	203498

Kilde: Smarte Penger. (2017, 23,01). Innskuddpensjonskalkulator. Hentet fra: <http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator>

## Vedlegg 5

Innskuddspensjon for arbeidstakere som benytter seg av sparesats på 4% (lik selvstendig næringsdrivendes maksimale sats).

Innskuddspensjonskalkulator

**Om innskuddspensjonen:**

Innskuddsprosent opp til 7,1 G	<input type="text" value="4,00%"/>
Innskuddsprosent mellom 7,1 G og 12 G	<input type="text" value="4,00%"/>
Blir det satt av innskuddsbeløp fra 0 til 1 G?	<input type="text" value="Ja"/>

**Om deg:**

Inntektsgrunnlaget	<input type="text" value="400 000"/>
Din alder i dag	<input type="text" value="30"/>
Planlagt pensjonsalder	<input type="text" value="67"/>
Antall spareår	<input type="text" value="37"/>
Antall utbetalingsår for pensjonen	<input type="text" value="10"/>
Marginalskatt som pensjonist	<input type="text" value="37,5%"/>

**Generelle forutsetninger:**

Forventet avkastning i oppsparingsperioden	<input type="text" value="6,00%"/>
Forventet avkastning i utbetalingsperioden	<input type="text" value="4,00%"/>
Lønnsvekst i innskuddsperioden	<input type="text" value="3,50%"/>
Inflasjon i innskuddsperioden	<input type="text" value="2,00%"/>

**Avsetning til din pensjonskonto:**

Første års innbetaling til innskuddspensjonen	<input type="text" value="16000"/>
Oppspart beløp ved pensjonsalder	<input type="text" value="3436138"/>


**Inntekt og utbetaling:**

Lønnsinntekten du har ved pensjonsalder	1428410
Utbetaling før skatt av innskuddspensjonen	423465
Innskuddspensjon i prosent av inntekt	29,7%
Utbetaling etter skatt av innskuddspensjonen	264778

Kilde: Smarte Penger. (2017, 23,01). Innskuddpensjonskalkulator. Hentet fra: <http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator>

## Vedlegg 6

Beregning av innskuddspensjons for selvstendig næringsdrivende med lønn på 800 000 kroner årlig med hjelp av pensjonskalkulator fra smartepenger.

<b>Om innskuddspensjonen:</b>	
Innskuddsprosent opp til 7,1 G	4,00%
Innskuddsprosent mellom 7,1 G og 12 G	4,00%
Bli det satt av innskuddsbeløp fra 0 til 1 G?	Nei 
<b>Om deg:</b>	
Inntektsgrunnlaget	800 000
Din alder i dag	30
Planlagt pensjonsalder	67
Antall spareår	37
Antall utbetalingsår for pensjonen	10
Marginalskatt som pensjonist	37,5%
<b>Generelle forutsetninger:</b>	
Forventet avkastning i oppsparingsperioden	6,00%
Forventet avkastning i utbetalingsperioden	4,00%
Lønnsvekst i innskuddsperioden	3,50%
Inflasjon i innskuddsperioden	2,00%
<b>Avsetning til din pensjonskonto:</b>	
Første års innbetaling til innskuddspensjonen	28 297
Oppspart beløp ved pensjonsalder	6 077 016
<b>Inntekt og utbetaling:</b>	
Lønnsinntekten du har ved pensjonsalder	2 856 820
Utbetaling før skatt av innskuddspensjonen	749 241
Innskuddspensjon i prosent av inntekt	26,2%
Utbetaling etter skatt av innskuddspensjonen	468 276

Kilde: Smarte Penger. (2017, 23,01). Innskuddspensjonskalkulator. Hentet fra: <http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator>

## Vedlegg 7

Beregning av innskuddspensjons for en arbeidstaker med lønn på 800 000 kroner årlig med hjelp av pensjonskalkulator fra smartepenger.

<b>Om innskuddspensjonen:</b>	
Innskuddsprosent opp til 7,1 G	7,00%
Innskuddsprosent mellom 7,1 G og 12 G	7,00%
Bli det satt av innskuddsbeløp fra 0 til 1 G?	Ja <input type="checkbox"/>
<b>Om deg:</b>	
Inntektsgrunnlaget	800 000
Din alder i dag	30
Planlagt pensjonsalder	67
Antall spareår	37
Antall utbetalingsår for pensjonen	10
Marginalskatt som pensjonist	37,5%
<b>Generelle forutsetninger:</b>	
Forventet avkastning i oppsparingsperioden	6,00%
Forventet avkastning i utbetalingsperioden	4,00%
Lønnsvekst i innskuddsperioden	3,50%
Inflasjon i innskuddsperioden	2,00%
<b>Avsetning til din pensjonskonto:</b>	
Første års innbetaling til innskuddspensjonen	56 000
Oppspart beløp ved pensjonsalder	12 026 482
<b>Inntekt og utbetaling:</b>	
Lønnsinntekten du har ved pensjonsalder	2 856 820
Utbetaling før skatt av innskuddspensjonen	1 482 756
Innskuddspensjon i prosent av inntekt	51,9
Utbetaling etter skatt av innskuddspensjonen	926 723

Kilde: Smarte Penger. (2017, 23,01). Innskuddspensjonskalkulator. Hentet fra: <http://www.smartepenger.no/105-kalkulator/942-innskuddspensjonskalkulator>



# Vedlegg 8

## Spørreundersøkelse fra Synovate for Dancia Pensjon

Celleinnhold: Kolonne% Chi2 nivå(W):2,5%	Total	Kjønn		Alder				Inntekt			Utdannelse				Landsdel					Sentralitet		
		Mann	Kvinne	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-67 år	Un-der 300'	300' - 499'	Over 500'	Folke skole	Real skole	VGS	Univer sitet	Oslo	Øst lan- det	Vest lan- det	Midt- Norge	Nord- Norge	By	Tettste d	
<b>q1.A.4 For å få bedre råd som pensjonist vurderer jeg å selge dagens bolig</b>																						
Helt enig	1	5	5	4	5	6	4	4	3	5	5	-	2	5	5	7	6	2v	3	6	5	4
Delvis enig	2	13	14	12	12	14	16	8v	13	11	14	7	9	15	13	16	12	14	12	13	14	11
Verken enig eller uenig	3	14	15	13	16	18	14	10	13	15	14	7	18	18	12	14	17▲	13	10	10	14	15
Delvis uenig	4	11	11	10	8	15▲	11	9	7	10	12	7	9	12	11	10	10	13	15	7	10	13
Helt uenig	5	49	47	53	43	39v	49	64▲	44	49	51	64	55	43v	51	44	49	50	51	56	48	51
Vet ikke		8	7	8	16▲	8	6	5	19▲	11	5v	14	8	8	7	9	7	8	9	8	9	6
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.9	3.9	4.1	3.8	3.7	3.9	4.3	3.9	4.0	3.9	4.5	4.1	3.8	4.0	3.7	3.9	4.0	4.1	4.0	3.9	4.0
<b>q1.A.5 Det er aktuelt å flytte til utlandet når jeg blir pensjonist</b>																						
Helt enig	1	6	7	5	11▲	7	5	4	12	5	6	7	7	6	6	6	7	6	3	7	7	5
Delvis enig	2	15	17▲	11v	18	16	16	9v	16	10	16	7	15	16	14	18	12	18	12	14	16	13
Verken enig eller uenig	3	19	21	16	23	24▲	19	12v	16	21	19	29	19	18	20	25	21	15	14	18	19	19
Delvis uenig	4	12	12	12	11	16▲	12	8v	4	9	14▲	-	4v	12	13	12	10	13	15	10	13	11
Helt uenig	5	41	36v	47▲	22v	28v	44	62▲	35	46	40	57	48	41	39	26v	43	42	51▲	36	35v	48▲
Vet ikke		8	6	9	15▲	9	5v	5	16▲	10	5v	-	7	6	8	12▲	6	6	6	14▲	9▲	5v
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.7	3.6	3.9	3.2	3.5	3.8	4.2	3.4	3.9	3.7	3.9	3.8	3.7	3.7	3.4	3.8	3.7	4.1	3.6	3.6	3.9
<b>q1.A.6 Jeg tror ytelsen fra folketrygden og min tjenestepensjon er tilstrekkelig for å sikre meg en god pensjon</b>																						
Helt enig	1	13	16▲	10v	4v	9v	12	26▲	12	12	15	36▲	13	10v	15	12	15	10	18	12	13	14
Delvis enig	2	28	30	26	17v	26	33▲	32	7v	20v	33▲	7	24	27	30	27	30	33	23	19	26	32
Verken enig eller uenig	3	19	19	19	24	19	20	16	18	22	18	14	24	20	18	18	19	19	22	19	18	21
Delvis uenig	4	19	19	19	27▲	23	17	12v	19	21	18	29	20	20	18	24	16v	20	18	24	23▲	14v
Helt uenig	5	11	10	13	13	13	10	10	25▲	13	9v	14	8	12	11	14	10	8	10	17	12	10
Vet ikke		9	6v	13▲	17▲	10	8	5v	19▲	12	6v	-	11	11	8	6	10	9	9	8	8	10
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		2.8	2.7	3.0	3.3	3.1	2.8	2.5	3.5	3.0	2.7	2.8	2.8	3.0	2.8	3.0	2.7	2.8	2.8	3.2	2.9	2.7

Celleinnhold: Kolonne% Chi2 nivå(W):2,5%	Total	Kjønn		Alder				Inntekt			Utdannelse				Landsdel					Sentralitet		
		Mann	Kvinne	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-67 år	Un-der 300'	300' - 499'	Over 500'	Folke skole	Real skole	VGS	Univer sitet	Oslo	Øst lan- det	Vest lan- det	Midt- Norge	Nord- Norge	By	Tettste d	
<b>q1.A.7 Jeg er bekymret for økonomien jeg vil få som pensjonist</b>																						
Helt enig	1	9	6v	13▲	11	12	8	8	35▲	12	6v	14	16▲	11	7v	11	9	6	7	17▲	10	8
Delvis enig	2	20	18	22	25	21	19	15	21	26▲	18	14	18	22	19	21	18	19	25	18	21	18
Verken enig eller uenig	3	20	20	19	20	24▲	21	12v	10	16	21	7	25	21	18	19	19	23	17	19	20	19
Delvis uenig	4	24	23	25	24	24	23	24	12v	22	25	21	14	24	25	25	26	23	22	16	23	25
Helt uenig	5	25	31▲	18v	15v	18v	27	37▲	16	18v	29▲	36	23	18v	28▲	21	26	25	26	25	24	27
Vet ikke		3	2	3	4	0v	3	4	6	6▲	1v	7	3	3	2	2	2	3	3	4	3	3
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.4	3.6	3.1	3.1	3.2	3.4	3.7	2.5	3.1	3.5	3.5	3.1	3.2	3.5	3.2	3.4	3.4	3.4	3.1	3.3	3.5
<b>q1.A.8 Jeg kommer til å få bedre økonomi når jeg blir pensjonist</b>																						
Helt enig	1	1	1	1	2	1	1	2	3	1	1	7	2	2	1	2	1	1	1	2	1	1
Delvis enig	2	5	5	4	7	4	5	3	3	4	5	7	1	5	5	3	6	3	4	7	5	4
Verken enig eller uenig	3	20	22	18	18	19	23	19	18	17	21	14	23	24	18v	19	19	21	22	21	20	21
Delvis uenig	4	26	29	23	26	33▲	22	25	10v	23	29▲	21	31	26	26	32	27	25	23	23	26	26
Helt uenig	5	40	35v	45▲	31v	34v	44	45	51	47▲	37v	43	35	35	42	35	40	43	39	40	39	40
Vet ikke		8	8	9	17▲	9	5v	6	15	8	7v	7	8	8	8	9	7	10	6	9	7	
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		4.1	4.0	4.2	3.9	4.0	4.1	4.1	4.2	4.2	4.0	3.9	4.0	4.0	4.1	4.0	4.1	4.1	4.0	4.0	4.1	4.1
<b>q1.A.9 Jeg vet godt hvilken spareform jeg bør velge for min pensjonssparing</b>																						
Helt enig	1	8	10▲	6v	6	7	7	12▲	10	7	8	21	9	7	8	11	8	10	7	3	9	6
Delvis enig	2	16	17	14	8v	16	19	17	7	14	17	14	16	14	17	19	15	17	15	11	18	13
Verken enig eller uenig	3	23	27▲	19v	14v	21	25	29▲	15	21	25	36	35▲	24	21v	19	27▲	19	23	25	21v	27▲
Delvis uenig	4	19	21	16	27▲	21	19	12v	13	14	21	7	12	21	19	20	17	19	20	20	18	20
Helt uenig	5	20	15v	26▲	29▲	25	19	12v	26	24	20	14	14	18	22	19	19	20	22	26	20	20
Vet ikke		14	10v	19▲	17	10	11	19▲	28▲	20▲	10v	7	13	16	13	12	14	15	13	14	14	14
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.3	3.2	3.5	3.8	3.5	3.3	2.9	3.5	3.4	3.3	2.8	3.1	3.4	3.4	3.2	3.3	3.3	3.4	3.6	3.3	3.4

Celleinnhold: Kolonne% Chi2 nivå(W):2,5%	Total	Kjønn		Alder				Inntekt			Utdannelse				Landsdel					Sentralitet		
		Mann	Kvinne	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-67 år	Un- der 300'	300' - 499'	Over 500'	Folke skole	Real skole	VGS	Univer sitet	Oslo	Øst lan- det	Vest lan- det	Midt- Norge	Nord- Norge	By	Tettsted	
q1.A.10 Jeg vet godt hva de økonomiske konsekvensene vil bli dersom jeg blir helt eller delvis uføretrygdet																						
Helt enig	1	14	13	15	9	9v	14	23▲	29▲	16	12v	29	16	12	14	14	14	15	12	16	15	14
Delvis enig	2	24	26	21	17v	22	28▲	26	19	16v	28▲	14	23	23	25	22	24	25	27	18	24	24
Verken enig eller uenig	3	16	18	14	15	16	17	15	9	19	15	29	23	18	14v	12	17	16	20	13	15	18
Delvis uenig	4	21	23	19	25	27▲	20	14v	12	21	23	7	14	20	23	27	20	19	18	22	21	21
Helt uenig	5	16	13v	20▲	22	18	14	14	13	18	16	14	14	15	17	16	16	15	16	21	17	15
Vet ikke		9	7v	11▲	12	9	6	9	18▲	9	7v	7	9	11	7	9	9	9	7	9	9	9
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.0	3.0	3.1	3.4	3.3	2.9	2.7	2.5	3.1	3.0	2.6	2.9	3.0	3.0	3.1	3.0	2.9	3.0	3.2	3.0	3.0
q1.A.11 Jeg har startet egen pensjonssparing																						
Helt enig	1	16	19▲	12v	11	19	17	15	12	13	18	14	14	15	17	17	16	16	15	16	16	16
Delvis enig	2	14	16	13	14	14	15	14	6	14	15	21	12	13	15	18	14	13	16	12	15	13
Verken enig eller uenig	3	10	10	10	11	8	10	12	13	9	9v	-	18▲	12	8v	6	11	13	8	8	10	10
Delvis uenig	4	9	10	8	12	11	8	7	4	7	11▲	29▲	13	9	8	8	9	8	10	11	9	9
Helt uenig	5	48	42v	54▲	51	46	47	48	57	53	47	29	40	47	49	49	46	47	49	53	46	50
Vet ikke		3	2	3	1	2	3	4	7▲	4	2v	7	3	4	2	3	4	2	2	-	3	2
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.6	3.4	3.8	3.8	3.5	3.5	3.6	4.0	3.8	3.5	3.4	3.5	3.6	3.6	3.6	3.6	3.6	3.6	3.7	3.6	3.6
q1.A.12 Jeg er villig til å låne opp på boligen for å øke handlingsrommet når jeg blir pensjonist																						
Helt enig	1	9	10	8	7	9	7	13▲	6	11	8	14	5	7	10	15▲	8	8	6	12	11▲	6v
Delvis enig	2	18	18	17	17	16	20	18	9	19	19	14	12	16	20	25▲	21	16	11v	9v	20	15
Verken enig eller uenig	3	18	20	16	23	17	19	15	18	15	20	-	21	17	19	17	19	16	17	23	19	17
Delvis uenig	4	14	17▲	11v	16	18	14	10v	7	12	16	14	14	14	14	13	13	17	18	11	13	16
Helt uenig	5	33	29v	37▲	22v	31	34	39▲	34	32	33	50	38	36	30v	22v	31	35	39	39	28v	39▲
Vet ikke		8	7	10	16▲	9	6	6	26▲	11	5v	7	9	9	8	8	8	8	10	5	9	7
Ubesvart		-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
**Sum		100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Gjennomsnitt		3.5	3.4	3.6	3.4	3.5	3.5	3.7	3.4	3.5	3.8	3.7	3.6	3.4	3.0	3.4	3.6	3.8	3.6	3.3	3.7	3.7